

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

**Методичні вказівки
до семінарських занять
для студентів за напрямом підготовки
6.030505 «Управління персоналом
та економіка праці»**

Обговорено і рекомендовано
на засіданні кафедри
гуманітарних дисциплін
*Протокол № 8
від 29 березня 2013 р.*

Історія України. Методичні вказівки до семінарських занять для студентів за напрямом підготовки 6.030505 «Управління персоналом та економіка праці» / Укл.: Карпова І.Г. – Чернігів, 2013. – 66 с.

Укладач: КАРПОВА ПРИНА ГОРАЦІЇВНА, кандидат педагогічних наук

Відповідальний за випуск: СМЕЦЬ НАТАЛІЯ АНАТОЛІЇВНА, завідувач
кафедри гуманітарних дисциплін,
кандидат філософських наук, доцент

Рецензент: КОЗИНЕЦЬ ОЛЕНА ГАВРИЛІВНА, завідувач кафедри історії та теорії держави і
права, конституційного та адміністративного права, кандидат історичних наук,
доцент Чернігівського державного технологічного університету

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. ЗМІСТ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.....	7
ТЕМА 1 СТАНОВЛЕННЯ ПЕРВІСНООБЩИННОГО ЛАДУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ.....	7
ТЕМА 2 КНЯЖИЙ ПЕРІОД ІСТОРІЇ УКРАЇНИ. ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКА ДЕРЖАВА....	11
ТЕМА 3 ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ ПЕРІОД ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.....	17
ТЕМА 4 ВИНИКНЕННЯ ТА РОЛЬ КОЗАЦТВА В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.....	24
ТЕМА 5 В БОРОТБІ ЗА СТВОРЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ.....	29
ТЕМА 6 УКРАЇНА В ХVІІІ СТ.....	34
ТЕМА 7 УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ.....	42
ТЕМА 8 УКРАЇНА В 20-30-Х Р.Р. ТА В РОКИ ІІ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	49
ТЕМА 9 УКРАЇНА В ДР. ПОЛ. 40-Х- 90-Х Р.Р. ТА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	56
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЕКЗАМЕНУ.....	63
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	66

ВСТУП

Навчальній дисципліні “Історія України” належить важливе місце в системі сучасної освіти, оскільки професійно підготовлений працівник визначається не тільки глибокими спеціальними знаннями, а й високими громадянськими та патріотичними якостями. Вивчення історії України дозволяє майбутньому спеціалісту не просто ознайомитися з певними науковими знаннями, а й глибше зрозуміти закономірності історичного шляху українського народу, етапи його формування, успіхи і невдачі у державотворенні тощо.

Мета вивчення дисципліни – поглиблення знань студентів про сутність соціально-політичних процесів, що відбувалися в минулому й відбуваються в сучасній Україні, їх об’єктивну зумовленість, взаємозв’язки та взаємозалежності.

Завдання курсу полягають у наступному:

- вироблення вмінь аналізувати й оцінювати явища політичного розвитку українського суспільства в контексті світової історії,
- вироблення вмінь зіставляти історичні процеси з епохами, суспільно-політичними процесами у світовій історії,
- вироблення вмінь застосовувати набуті знання для прогнозування суспільних процесів;
- формування свідомості громадянина й патріота України.

Зв’язок з іншими навчальними дисциплінами. Навчальна дисципліна “Історія України” є базовою для вивчення таких дисциплін, як “Історія української культури”, “Історія економіки та економічної думки”, “Філософія”, “Основи педагогіки”, “Релігієзнавство”, “Політологія”, “Культурологія” та ін..

Після вивчення дисципліни студент має знати:

- що вивчає історія України, предмет цієї науки,
- основні джерела вивчення історії,
- періодизації минулого у світовій історії та історії України,
- дати і зміст найважливіших подій і процесів минулого, пов’язаних в першу чергу з політичними, етнічними, соціально-економічними, духовними процесами в Україні,
- становленням державності на українських землях, їх причини та наслідки,
- розуміти причинно-наслідкові зв’язки в історії.

вміти:

- працювати з науковою монографічною літературою та підручниками з історії;
- складати конспекти відповідей питань самостійного опрацювання;
- аналізувати історичний матеріал, встановлювати на основі аналізу причинно-наслідкові зв’язки в історії;
- самостійно поповнювати свої знання з історії України;
- застосовувати набуті знання в своїй подальшій учбовій діяльності при вивченні інших навчальних дисциплін.

Згідно з навчальним планом для студентів, що навчаються за напрямом підготовки 6.030505 “Управління персоналом та економіка праці”, історія України викладається в обсязі 90 годин, з яких 36 годин – аудиторні (18 годин – лекції, 18 годин - семінарські заняття), 54 години відводиться на самостійну роботу студента. Ведення опорного конспекту лекцій допоможе студенту краще орієнтуватись в проблематиці з конкретного періоду історії України. Викладач має право перевірити наявність конспекту та врахувати його при оцінюванні модулів.

Оскільки аудиторна кількість годин є недостатньою для вивчення всіх питань, передбачених навчальною програмою, частину програмних питань з історії України студенти опановують самостійно.

Плани семінарських занять складені відповідно до вимог кредитно-модульної системи організації навчального процесу у ВНЗ, узгоджені з навчальною програмою курсу і

включають три змістовні модулі:

1. Становлення суспільства та державності на українських землях.
2. Україна в другій половині XVII-XVIII ст..
3. Україна в XIX-XX ст.. та на сучасному етапі.

Ці змістовні модулі охоплюють сімнадцять тем, за результатами вивчення яких проводиться підсумковий модульний контроль. Варіанти підсумкового модульного контролю складаються із лекційних питань та питань планів семінарських занять. Підсумком роботи з вивчення навчальної дисципліни є іспит.

Семінарське заняття – це організаційна форма навчання, яка передбачає обговорення проблем, що стосуються раніше прочитаної лекції чи розділу курсу. Полягає у самостійному вивченні студентами проблеми, підготовці рефератів, розгляді питань, що винесені на самостійну роботу студентів. Отже, **мета семінарського заняття** – допомогти студентам у засвоєнні основних питань з минулого України, набутті й розвитку ними навичок роботи із підручниками, монографічною літературою, періодикою, першоджерелами (уривками з історичних документів), активізація пізнавальної діяльності, розвиток творчого мислення студентів.

На семінарському занятті відбувається обговорення теоретичних питань та питань, винесених на самостійне опрацювання, рецензування відповідей, робота з історичними картами, заслуховуються реферати студентів, вирішуються тестові та творчі (кросворди, історичні задачі і т.п.) завдання, виконуються історичні диктанти, аналізуються першоджерела, проводяться ділові ігри з історії тощо. Готуючись до заняття, студенти повинні вивчити конспект лекцій, ознайомитись (із стислим конспектуванням) з рекомендованою літературою, в першу чергу, відповідними параграфами підручників, посібників.

Для того, щоб претендувати на оцінку “відмінно” та “добре”, студент має опрацювати спеціальну літературу (уривки з джерел, монографії, наукові статті). Для отримання інформації бажано також використовувати матеріали ЗМІ (Інтернет, зокрема). Разом із тим слід пам’ятати, що використовуючи засоби Інтернету, можна отримати значний за обсягом матеріал, але користуватися ним слід з обережністю, оскільки не вся інформація з Інтернет-джерел є в дійсності повністю достовірною. Не слід без відповідного аналізу переписувати матеріал, використовуючи наявні в Інтернеті бази студентських рефератів, курсові роботи тощо.

Для опрацювання навчальної, наукової літератури та історичних джерел можна використати фонди наукових бібліотек м. Чернігова (працюючи у їх читальних залах):

1. Відділ соціально-правових документів наукової бібліотеки Чернігівського державного технологічного університету (у корпусі гурт. №3, вул.. 50 років ВЛКСМ, 1, тел. для довідок 5-64-16).
2. Наукова бібліотека Чернігівського національного університету імені Тараса Шевченка (вул. Гетьмана Полуботка, 53).
3. Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека імені В.І. Короленка (пр. Миру, 41).

При виступі на семінарському занятті оцінюється не тільки глибина підготовки й обсяг опрацьованого матеріалу, але й здатність студента до самостійного аналізу, вміння робити власні висновки, висловлювати особисту точку зору на ті чи інші події. Після виголошення доповіді, завжди позитивно оцінюється вміння студента поставити питання доповідачу, розпочати або підтримати дискусію. Доповнення до виголошеної доповіді мають бути чіткими та змістовними, вони не повинні повторювати сказане доповідачем іншими словами.

Студенти повинні мати на увазі, що оцінка (відповідні бали) за заняття виставляється викладачем не лише за висвітлену студентом інформацію (виступ, письмова робота), а й за активність на занятті, своєчасність виконання самостійної та індивідуальної роботи, вміння роботи рецензію виступу колеги по групі, охайність ведення конспектів лекцій та папок самостійної роботи студентів.

Для діагностики знань використовується модульно-рейтингова система зі 100-бальною шкалою оцінювання.

Поточний контроль проводиться шляхом спілкування із студентами під час лекцій, семінарських занять та консультацій, рішення тестів, контрольних завдань під час виконання самостійної та контрольної роботи, під час опитувань студентів, підготовки ними постерів, творчих робіт, складання есе.

Дотримання даних методичних рекомендацій, сумлінне ставлення до відвідування лекцій та семінарських занять, виконання вимог викладача щодо навчального процесу забезпечить не тільки отримання позитивної оцінки, а й дозволить всебічно засвоїти матеріал курсу.

Для визначення рівня засвоєння студентами навчального матеріалу використовуються такі методи контролю з відповідною оцінкою за кожний вид роботи:

- усний контроль (опитування);
- письмовий контроль;
- тестовий контроль (розв'язування тестів);
- створення постерів;
- написання рефератів, повідомлень, презентацій;
- складання есе;
- підготовка творчих робіт.

1 ЗМІСТ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1 СТАНОВЛЕННЯ ПЕРВІСНООБЩИННОГО ЛАДУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Підготовка до першого семінарського заняття повинна починатись із засвоєння студентами змісту предмета історії України, завдань науки на сучасному етапі, основних джерел вивчення минулого. предмет історії України не повинен звужуватись до вивчення минулого, скажімо, лише українського народу чи української держави, як часто вказують у своїх відповідях студенти.

Зверніть увагу на роль допоміжних історичних дисциплін у вивченні минулого України. Необхідно добре засвоїти (із заучуванням напам'ять) періодизацію історії України, що дозволить студентам вільно орієнтуватись у процесах та подіях минулого. Крім того, студенти повинні вміти не лише визначати назву періоду минулого, його хронологічні рамки, а й вміти давати загальну характеристику кожному із цих періодів.

При вивченні питання історіографії історії України студенти повинні засвоїти визначення історіографії як науки, значення її для вивчення минулого України, вміти визначати основні періоди в розвитку української історіографії, давати їм стислу характеристику.

Період первіснообщинного ладу – перший і найдовший в історії людства період існування. Саме в цей період відбулось становлення людського суспільства на українських землях. Студенти повинні знати час появи людини на території України, основні підходи, що пояснюють появу життя на Землі, розуміти, чому цей період визначений в історії як первіснообщинний.

Студенти повинні вміти визначати періодизацію п/о ладу, хронологічні рамки кожного з періодів, давати їм характеристику з точки зору економічних, культурних, світоглядних та ін. змін, що відбувались в кожному з них.

Завдання для семінарського заняття

1. Історія України як наука та навчальна дисципліна. Джерела вивчення історії України.
2. Характеристика основних підходів до визначення періодів минулого у всесвітній історії. Наукова періодизація минулого України.
3. Основні періоди становлення первіснообщинного ладу на території України.

Практичні завдання

1.1 Завдання на історичній карті

1. Показати місця найдавніших поселень на території України.
2. Показати територію розселення племен трипільської культури на території України.
3. Показати місця проживання кочових племен на території України.
4. Знайти на карті місцезнаходження античних міст-держав.
5. Показати ареал розселення та прабатьківщини стародавніх слов'ян.

1.2 Дати відповіді на питання історичного диктанту:

1. Історія України вивчає....
2. Джерела вивчення історії України – це...
3. Суспільство на території України почало формуватись близько ...
4. Термін “історія” означає...
5. Предмет науки – це...
6. Литовсько-польський період історії України – це ....

7. Київська Русь утворилась в ...
8. Українське козацтво почало формуватись у ....
9. Історіографія історії України вивчає ...
10. Найдавніший період в історії України охоплює ...
11. Руїна - це період з ... по....
12. Хто першовідкривач трипільської культури - ...
13. Термін “літос” означає .....
14. Неолітична революція – це ....
15. Людина сучасного типу виникла ....
16. Нумізматика – це допоміжна історична дисципліна, що вивчає.....

1.3. Дати відповіді на тестові завдання:

1. Термін “історія” означає:
  - а) події минулого;
  - б) факти минулого;
  - в) розповідь про минуле.
2. Найдавніші люди з’явилися на території України близько:
  - а) 1 млн. р. тому;
  - б) 150 тис. р. тому;
  - в) 40-35 тис. р. до н.е.
3. Історія України як наука вивчає:
  - а) події, що відбувались на українських землях;
  - б) виникнення, становлення та розвиток людського суспільства на всіх українських землях;
  - в) виникнення і розвиток українського народу і української держави.
4. Джерела вивчення історії України – це:
  - а) матеріальні пам’ятки вивчення минулого;
  - б) речові докази;
  - в) матеріали, на основі яких вивчають минуле.
5. Предмет історії України – це:
  - а) коло питань, що вивчає дана наука;
  - б) основні поняття даної науки;
  - в) основні проблеми в історії України.
6. Приведіть у відповідність назви груп джерел та їх зміст:

а) речові	а) малюнки на різноманітних поверхнях;
б) усні	б) дані з розвитку мови;
в) письмові	в) пам’ятки матеріальної культури;
г) лінгвістичні	г) ті, що передаються з вуст в уста;
д) графіті	д) зафіксовані у фотоплівках, фотографіях, кінофільмах;
е) кінофотодокументи	е) зафіксовані на письмі рукописні або друковані матеріали.
7. Палеографія – це наука, яка вивчає:
  - а) письмо і різноманітні рукописні матеріали;
  - б) історію книгодрукування;
  - в) історію появи наукової праці.
8. Приведіть у відповідність назву допоміжної навчальної дисципліни її зміст:

а) топоніміка	а) наука про герби;
б) сфрагістика	б) наука, що вивчає матеріальні пам’ятки;
в) геральдика	в) наука, що вивчає географічні назви;
г) археологія	г) наука, що вивчає грошові системи;
д) нумізматика	д) наука, що вивчає печатки.
9. Первіснообщинний лад в історії України – це:
  - а) 1 млн р. тому – 1 тис. до н.е.;
  - б) 1 млн р. тому – 40-35 тис р. тому;

- в) 150-10 тис р. до н.е.
10. Розташувати періоди первіснообщинного ладу у їх хронологічній послідовності:
- а) неоліт,   а)
 б) бронзовий вік,   б)
 в) палеоліт,   в)
 г) енеоліт,   г)
 д) мезоліт.   д)
11. Поховальний обряд виник у добу:
- а) середнього палеоліту;
 б) пізнього палеоліту;
 в) мезоліту.
12. Людина сучасного типу HOMO SAPIENS сформувалась в період:
- а) пізнього палеоліту;
 б) мезоліту;
 в) неоліту.
13. Визначити галузі привласнюючого і відтворюючого господарства:
- а) привласнюючі – 1).....; 2) .....; 3) .....
 б) відтворюючі – 1) .... ; 2) .....; 3) ....
14. Приведіть у відповідність поділ праці і суть цього процесу:
- а) перший суспільний поділ праці   а) відділення ремесла від сільського господарства;
 б) другий суспільний поділ праці   б) відокремлення скотарства від землеробства;
 в) третій суспільний поділ праці   в) відокремлення торгівлі від ремесла.
15. Перший етнічно зафіксований народ на території України:
- а) скіфи;
 б) сармати;
 в) кіммерійці.
16. Провідні галузі в житті кіммерійців, скіфів, сарматів:
- а) скотарство;
 б) землеробство;
 в) військова справа;
 г) садівництво;
 д) торгівля.
17. Серед перерахованих нижче визначити періоди в розвитку української історіографії:
- а) літописний;
 б) етнічний;
 в) литовсько-польський;
 г) козацький;
 д) слов'янський;
 е) етнографічний;
 є) народознавчий;
 ж) народницький;
 з) державницький.

1.4 Вирішити задачу з історії України: В кожному пункті дано чотири слова. Щоб визначити ці слова, необхідно переставити літери. Три із чотирьох слів пов'язані за змістом, четверте ж зайве. З початкових літер зайвих слів складається назва держави.

1.
ЯРАВІС
ГИЙШЕВСЬКРУ
ОКШЕНРОДО
РОВЯНИЦЬКИЙ

2.
ГЕДОРЛЬ
ПЯКЧИВЕКРИ
ЛОЙГИРДАСВИ
РИКАМИЗ

3.
ЛЕВОКИЧ
БЯНАКАРГ
ШУКАРКА
АМУНЬ

4.
НАМТЬГЕ
ДАРОН
ЧІС
УВААЛБ

5.
РЕНАКАТИ
ТОРПЕ
ТОНЧИВАНО
НАНА

6.
ЙКИ
ЩКЕ
ВИХРО
КАЇЖ

7.
СУРЬ
АЧАСДАЙНИЙГ
ЛЕМСЬКИЙХНИЦЬ
ВОМСЬКУЗОРИЙ

--	--	--	--	--	--	--

Контрольні запитання

1. Що є предметом історії України?
2. Що вивчає історія України?
3. Які основні періоди виділяють в розвитку української історіографії?
4. Які Ви знаєте допоміжні історичні дисципліни, що допомагають вивчати минуле?
5. Які концепції у питанні появи життя на Землі Вам відомі?
6. На які групи поділяють джерела вивчення історії України?
7. Які Вам відомі основні періодизації минулого?
8. Які основні періоди виділяють при визначенні історії первіснообщинного ладу на території України?

Джерела

1. Геродот із Галікарнасу. Скіфія. Найдавніший опис України з V століття перед Христом. – К.,1992.
2. Иордан. О происхождении и деяниях гетов. – М.,1960.
3. Коротке зведення писемних джерел про слов'ян (I –поч. II тис. н.е.) // Давня історія України. – К., 1995. – Кн.2. – С.198-205.
4. Прокопий из Кесарии. Война с готами. – М.,1950.
5. Січинський В. Чужинці про Україну. – К.,1992.
6. Хрестоматія з історії України для студентів вузів. - К., 1993. Тема 1.

Рекомендована література до теми семінару

1. Борисенко В.Й. Курс української історії. З найдавніших часів до XIX століття / В.Й. Борисенко. - К.: Либідь, 1996. – 616 с.
2. Бойко О.Д. Історіографія історії України: Навчально-методичний посібник // О.Д. Бойко, Є.М. Луняк. – Ніжин: Видавництво НДПУ ім. М. Гоголя, 2003. – 44 с.
3. Давня історія України : в 2-х кн. / [керівн. автор. колект. П. П. Толочко]. – К. : Либідь, 1994. – Кн. 1. – 1994. – 240 с.

4. Допоміжні історичні дисципліни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: histua.com/knigi/istoriya-ukraini-v...
5. Дорошенко Д. Нарис історії України : в 2 т. / Д. Дорошенко. – К. : Глобус, 1991. – Т.1. – 1991. – 238 с.
6. Дорошенко Д. Нарис історії України : в 2-х томах / Д. Дорошенко. – К., Глобус, 1991. – Т. 2. – 1991. – 349 с.
7. Іщенко Я.О. Геральдика в Україні: історіографія проблеми (60-ті – 90-ті рр. ХХ ст.)/ Я. О. Іщенко // Український історичний журнал (далі УІЖ).- 2002. - №3.
8. Історичне джерелознавство / Я.С.Калакура, І.Н.Войцехівська, С.Ф.Павленко та ін. – К.: Либідь, 2002. – 488 с.
9. Залізник Л. Україна в колі світових цивілізацій: [Наук.-метод. розробка]/ Л. Залізник. – К., 2006.
10. Каденюк О. С. Історія України : навч. посіб. / О. С. Каденюк. – К. : Кондор, 2008. – 408 с.
11. Калакура Я. С. Українська історіографія: [Курс лекцій] / Я.С. Калакура. – К., 2004.
12. Король В. Ю. Історія України : навч. посіб. / В. Ю. Король. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2005. – 496 с.
13. Остафійчук В. Ф. Історія України : сучасне бачення : навч. посіб. / В. Ф. Остафійчук. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання-Прес, 2004. – 390 с.
14. Полонська-Василенко Н. Історія України : в 2-х томах. / Н. Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1993. –Т. 1. – 1993. – 640 с.
15. Українські історики. Бібліографічний довідник. – Випуск 3. – Серія “Українські історики”. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010.
16. Чмихов М.О. Археологія та стародавня історія України. Курс лекцій / М.О. Чмихов, Н.М. Кравченко, І.Т. Черняков. - К., 1992.

ТЕМА 2 КНЯЖИЙ ПЕРІОД ІСТОРІЇ УКРАЇНИ. ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКА ДЕРЖАВА

Засвоєння теми дозволить студентам зробити висновок про логіку державотворчих процесів на українських землях, закономірність появи перших держав у східних слов'ян. Зверніть увагу на причини розпаду і політичного занепаду Київської Русі та Галицько-Волинської держав, їх історичне значення в історії України.

Завдання для семінарського заняття

1. Етногенез слов'ян. Питання про походження слов'ян в історичній літературі.
2. Формування гілок слов'янства. Східні слов'яни, їх побут, вірування, перші державні утворення.
3. Утворення Київської Русі. Загальна характеристика держави.
4. Політична децентралізація Русі: причини, наслідки.
5. Утворення Галицько-Волинського князівства. Князь Роман. Галицько-Волинське князівство в XIII - першій половині XIV ст. Причини занепаду, історичне значення.

Практичні завдання

2.1 Завдання на історичній карті

1. Показати регіони розселення союзів племен східних слов'ян (зі “Повістю минулих літ”) і назвати їх.
2. Показати напрямки військових походів князів Аскольда, Олега, Ігоря, Святослава.
3. Показати кордони давньоруської держави за часів Володимира Великого і Ярослава Мудрого.

4. Показати і назвати найбільші міста Київської Русі..
5. Показати і назвати сусідні з Давньою Руссю держави.

2.2 Дати відповіді на питання історичного диктанту:

1. Коли починається процес етногенезу давніх слов'ян?
2. Які хронологічні рамки охоплює слов'янський період історії України?
3. Як називається археологічна культура, з якою пов'язують найдавніших слов'ян?
4. Які дві основні теорії слов'янського етногенезу Вам відомі?
5. Які теорії слов'янської прабатьківщини Вам відомі?
6. Коли утворилась Антська держава та до якого часу проіснувала?
7. До якого часу відносять перші письмові згадки про слов'ян?
8. Які основні гілки слов'ян утворились в процесі їх розселення?
9. Коли, можна вважати, умовно завершився процес слов'янського етногенезу?
10. Коли утворилась Київська Русь?
11. Коли утворилась Галицько-Волинська держава?
12. Які хронологічні рамки охоплює княжий період історії України?

2.3 Дати відповіді на тестові завдання:

1. Термін "етногенез" означає:
  - а) походження і розвиток певного етносу;
  - б) утворення держави у певного етносу;
  - в) процес розселення певного етносу.
2. Процес формування праслов'ян починається:
  - а) у добу бронзи;
  - б) в період раннього залізного віку;
  - в) в неоліті.
3. Прадавній слов'янський етнос пов'язують з:
  - а) тшинецько-комарівською археологічною культурою;
  - б) ямною археологічною культурою;
  - в) зрубною археологічною культурою.
4. Хто автор міграційної теорії слов'янського етногенезу:
  - а) О. Єфименко;
  - б) І. Крип'якевич;
  - в) О. Шахматов.
5. Хто є автором автохтонної концепції слов'янського етногенезу:
  - а) В. Хвойка;
  - б) Б. Рибаків;
  - в) М. Грушевський.
6. Серед перерахованих нижче визначити теорії слов'янської прабатьківщини:
  - а) дунайська;
  - б) народницька;
  - в) скіфо-сарматська;
  - г) вісло-одерська;
  - д) дніпровська;
  - е) дніпро-одерська;
  - є) вісло-дніпровська.
7. Перші письмові згадки про слов'ян відносяться до:
  - а) 1-2 ст. н.е.;
  - б) 2-1 ст. до н.е.;
  - в) 3 ст. н.е.
8. Найдавніша назва слов'ян:
  - а) венеди;

- б) алани;
в) склавіни.
9. Хто автор праці “Гетика” (“Історія готів”):
а) Тацит;
б) Іордан;
в) Геродот.
10. Антська держава утворилась в:
а) 4 ст н.е.;
б) 5 ст. н.е.;
в) 6 ст. н.е.
11. Приведіть у відповідність гілки слов’ян і сучасні народи, які до них відносяться:
1) західна	а) болгари б) поляки в) українці
2) східна	д) словенці е) росіяни є) серби
3) південні	ж) білоруси з) чехи и) словаки й) хорвати
12. Які Вам відомі концепції утворення Київської Русі:
а) балтійська;
б) норманська;
в) еволюційна;
г) етнографічна;
д) хозарська.
13. Серед перерахованих нижче визначити передумови утворення Давньоруської держави:
а) соціально-економічні;
б) військові;
в) зовнішні;
г) політичні;
д) культурологічні;
е) у сфері культури;
є) природничі.
14. Реформи у сфері оподаткування провів (вела):
а) князь Ігор;
б) княгиня Ольга;
в) князь Святослав.
15. Формування території Київської Русі завершилось при:
а) князі Володимирі Великому;
б) князі Ярославі Мудрому;
в) князі Володимирі Мономаху.
16. Що означає слово “куна”:
а) грошову одиницю;
б) міру ваги;
в) розмір податку.
17. Серед перерахованих нижче визначити причини феодальної роздробленості Київської Русі:
а) економічні;
б) політичні;
в) демографічні;

- г) територіально-етнічні;
- д) зовнішні;
- е) соціологічні.

18. Першим князем Галицько-Волинської держави був:

- а) князь Роман;
- б) князь Данило;
- в) Князь Володимир.

19. Галицько-Волинська держава проіснувала до:

- а) 20-х років 14 ст.
- б) 30-х років 14 ст.
- в) 40-х років 14 ст.

2.4 Вставити пропущену інформацію та прокоментувати уривки з літопису “Повість минулих літ”:

А) І став..... князювати у Києві сам, і поставив дерев'яних богів на горі за теремним двором: бога блискавки і грому Перуна із срібною головою і золотими вусами, потім Хорса - великого бога, а за ним Волоса - охоронника худоби і покровителя торгівлі, а ще Даждьбога і Стрибога, які тримали у своїх руках небо і вітер. А коло них поставив богів Смаргла і Мокошу, і саме до Мокоші, своєї богині, приходили чаклунки і жриці поклонятися. На тій же горі було капище. І там палили вогонь, і приносили туди жертви, дерев'яних ідолів богам.

Б) Коли ж він прийшов у Київ, то звелів повалити ідолів – одних порубати, а інших спалити, Перуна ж наказав прив'язати коневі до хвоста і волочити його з гори крутим Боричевим узвозом до річки Почайни. І поставив дванадцять дружинників, щоб вони били Перуна палками. Робилось це не тому, що дерево що-небудь почуває, а для наруги над бісом, який облящував людей у подобі цій, щоб він тепер дістав покару від людей.

Вийшов.....з попами корсунськими на Дніпро, і зібралось там люду сила-силенна. Забрели у воду, і стояли там одні по ший, інші по груди, дехто тримав дітей, молодь тислась до берега, а дорослі бродили; попи ж стояли на місці і творили молитви.

І звелів.....будувати церкви і ставити їх на тих місцях, де колись стояли дерев'яні кумири.

В) В ЛІТО ..... Того літа сказала дружина ....:

- Отроки Свенельда народилися збрєю і одежею. А ми голі. Підемо, князю, з нами по данину, тоді й ти добудеш, і ми. І послухав їх ..... . Пішов на древлянську землю і наклав до першої данини ще мову. Багато зла

твори́ли дре́влянам мужі його. Зібравши данину, пішов ..... до Києва. Але коли повертався назад, одумався і сказав своїй дружині:

- Ідіть з даниною додому, а я вернуся і походжу ще. І відпустив свою дружину додому, а сам з невеличкою частиною воїнів повернувся, щоб узяти більшого багатства.....

- ....І пішла ..... із своїм сином і дружиною по древлянській землі, встановлюючи скрізь устави і уроки, себто закони і порядок, як платити обробки і данину. І збереглися місця стоянок і полювання до нинішніх днів.

Г) В ЛІТО..... Коли перебував у Новгороді, прийшла до нього звістка, що печеніги взяли в облогу Київ.

..... же зібрав багато воїнів, варягів і слов'ян, прийшов до Києва і прорвався у місто своє. А було печенігів безліч. Ярослав виступив із Києва, приготувався до бою: варягів поставив посередині, а на правому крилі - киян, а на лівому крилі - новгородців. І став перед містом. Печеніги пішли на приступ і зчепилися на тій горі, де стоїть зараз собор Святої Софії: було тут чисте поле тоді. І почалась жорстока січа, ледве до вечора здолав лютих ворогів .....

І кинулись печеніги на всі боки тікати, і не знали, куди бігти; одні, тікаючи, тонули у Сетомлі, а інші - в інших ріках, а залишок їхній бігає десь до сьогоднішнього дня.

В літо..... Заклав..... місто велике, білятого міста Золоті ворота, заклав і церкву Святої Софії, Митрополичу, потім церкву на Золотих воротах, а потім монастир Святого Георгія і Святої Ірини. І стала при ньому віра християнська плодитися і поширюватися, і ченці-чорноризці помножуватися, монастирі й храми будуватися і возвеличуватися.

2.5 Прокоментувати уривки з “Руської правди”:

1. Коли уб'є муж мужа, то помститися має брат убитого, чи батько або син, або брат старшого сина, або інші брати. Якщо не буде кому звершити кровну помсту, то внести 80 гривень, коли вбитим буде князів муж чи княжого тіуна. Якщо вбитим буде горожанин, чи гридень, чи купець, чи боярський тіун, або мечник, або ізгой, або новгородець — то 40 гривень сплатити за нього.

2. Після Ярослава зібралися сини його: Ізяслав, Святослав, Всеволод і воєводи їхні — Коснячко, Переніг, Никифор і відмінили кровну помсту, а встановили за вбивство кунами відкупатися. А все інше судити, як Ярослав судив. Так сини його встановили.

8. А це про княжих отроків, чи про конюха, чи про повара, — то 40 гривень....., і за конюшого — 80 гривень, а за сільського тіуна, княжого чи землевласникового, то 12 гривень; а за рядового (нечиновну, просту людину) 5 гривень, так само і за боярського.

Контрольні запитання

1. Що означають терміни “етногенез”, “етногенез слов’ян”?
2. Які концепції походження слов’ян в історичній літературі Вам відомі?
3. Теорії слов’янського етногенезу, які вони?
4. Які проблеми досліджують вчені при вивченні процесів етногенезу слов’ян?
5. Як відбувався процес формування гілок слов’янства, яку роль у процесах етногенезу українців відіграли східні слов’яни?
6. Визначити місце Антської держави у процесах державотворення східних слов’ян.
7. Розкрити передумови, концепції утворення Давньоруської держави, дати політичну характеристику основних етапів її розвитку.
8. Дати загальну характеристику Київської Русі (стислий огляд соціально-економічного, культурного розвитку, етнічних процесів, реформаторської діяльності київських князів), оцінити її історичне значення.
9. Які основні причини політичної децентралізації Русі Вам відомі? Дати оцінку становища Київської Русі в період феодальної роздробленості та монголо-татарської навали.
10. Розкрити основні періоди історії Галицько-Волинської держави, її історичне значення.

Джерела

1. Літопис Руський. – К., 1989.
2. Повість минулих літ // Бібліотека літератури Давньої Русі. Т.1. – СПб, 1997. (За списком по Іпатіївському літописі) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : znaimo.com.ua/Повість_минулих_літ
3. Правда Руська. Давня українська література [Електронний ресурс]. – Режим доступу : litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm
4. Хрестоматія з історії України для студентів вузів. - К., 1993. –Тема 2.

Рекомендована література до теми семінару

1. Баран В.Д. Княжий Галич в історії України / В. Д. Баран // УІЖ, 2001.- №4.
2. Баран В.Д., Баран Я.В. Історичні витоки українського народу. – К.: Генеза, 2005. – 206 с.
3. Борисенко В.Й. Курс української історії. З найдавніших часів до ХХ століття / В. Й. Борисенко. – К. : Либідь, 1996. – 616 с.
4. Грушевський М. Нариси історії Київської землі. - К., 1991.
5. Гусєв В.І., Казьмирчук Г.Д., Капелюшний В.П. та ін. Історія України: [Підручник].– К.: Київ. ун-т, 2008. – 463 с.
6. Дорошенко Д. Нарис історії України : в 2 т. / Д. Дорошенко. – К. : Глобус, 1991. – Т.1. – 1991. – 238 с.
7. Етнічні процеси у середньовічному слов’янському світі (Матеріали “круглого столу”) // УІЖ.- 2001-№3.
8. Історія України в особах : IX-XVIII ст. / Замлинський В., Войцехівська І., Галаган В. та ін. – К. : Україна, 1993. – 395 с.
9. Котляр М.Ф. Галицько-Волинське князівство / М. Ф. Котляр // УІЖ, 2000. – №1.
10. Котляр М.Ф. Роман і Романовичі в історії та поезії / М. Ф. Котляр // УІЖ, 2001. – №4.
11. Крип’якевич І. Історія України. – Львів, 1990.
12. Лановик Б. Д. Історія України : навч. посіб. / Б. Д. Лановик, М. В. Лазарович. – [3-те вид., випр. і доп.]. – К. : Знання-Прес, 2006. – 598 с.
13. Остафійчук В. Ф. Історія України : сучасне бачення : навч. посіб. / В. Ф. Остафійчук. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання-Прес, 2004. – 390 с.

14. Петров В. П. Етногенез слов'ян : Джерела, етапи розвитку і проблематика / АН УРСР. Ін-т археол.; [Зав. ред. Є.А.Квятковський]. — К. : Наук. думка, 1972. — 212 с.
15. Полонська-Василенко Н. Історія України : в 2-х томах. / Н. Полонська-Василенко. — К. : Либідь, 1993. —Т. 1. — 1993. — 640 с.
16. Ричка, В. М. Київ – другий Єрусалим (з історії політичної думки та ідеології середньовічної Русі) /В. М. Ричка / НАН України. Ін-т історії України. — К., 2005. — 241 с.
17. Ричка В.М. Київська Русь: проблеми, пошуки, інтерпретації / В. М. Ричка // УІЖ, 2001. — №2.
18. Рыбаков, Борис Александрович. Рождение Руси / Б. А. Рыбаков. — М. : Аиф Принт, 2004. — 443 с.
19. Світлична В. В. Історія України : навч. посіб. / В. В. Світлична. — [4-те вид.]. —К. : Каравела, 2006. — 400 с.
20. Толочко П. П. Від Русі до України : вибрані науково-популярні, критичні та публіцистичні праці / П. П. Толочко. — К. : Абрис, 1997. — 400 с.
21. Толочко П. П. Київська Русь / П. П. Толочко. — К. : Абрис, 1996. — 360 с.
22. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Н. Яковенко. — К., 2006.

ТЕМА 3 ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ ПЕРІОД ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

При розгляді теми слід мати на увазі, що це – бездержавний період в історії України, коли українські землі перебували в складі Литви, Польщі, Молдавського князівства та ін.. держав, що не могло не позначитися на соціально-економічних, політичних, культурних процесах на українських землях. Крім економічного гноблення (закріпачення селян, наступ на права міщан тощо), посилювались процеси колонізації, окатоличення українського народу.

Варто мати на увазі, що в XV – XVII ст.. завершився процес формування української народності (яку слід характеризувати за такими ознаками: територія формування, мова; спільні риси матеріальної та духовної культури; тісні економічні зв'язки, тобто спільність господарського життя). При підготовці до цього питання рекомендуємо використати курс лекцій з історії України В.Й. Борисенка, вказаного у переліку літератури до теми семінарського заняття.

Цілком закономірним в умовах наступу на права українського населення виглядає виникнення (в умовах укладення Брестської унії 1596 р.) організацій міщанства – братств, що стали захисниками православної церкви в Україні, а також поява у другій половині XV ст. такого соціального стану як козацтво, яке стало захисником економічних, соціальних, релігійних, національних інтересів різних станів українського суспільства, виразником державотворчих прагнень українського народу.

Завдання для семінарського заняття

1. Входження українських земель в склад литовської, польської та інших держав. Причини зближення політичних інтересів Литви й Польщі та наслідки цього процесу.
2. Боротьба за збереження незалежності Литовського князівства. Ліквідація удільних князівств в Україні. Люблінська унія та її наслідки.
3. Московські змагання за українські землі. Повстання братів Глинських та його наслідки.
4. Економічний розвиток українських земель у XIV – XVII ст.

Практичні завдання

3.1 Завдання на історичній карті

1. Показати українські регіони, що увійшли до складу ВКЛ та Польщі.

2. Показати місця битв: на річці Сині Води та на річці Ворскла.
3. Показати шляхи, якими здійснювалися турецько-татарські напади на українські землі.
4. Річ Посполита. Показати Київське, Чернігівське, Брацлавське, Подільське, Волинське, Руське воєводства.
5. Показати Кримське ханство, Буковину та Бессарабію, Закарпаття.
6. Сусідні з українськими землями держави.

3.2 Дати відповіді на питання історичного диктанту:

1. Коли починається литовсько-польський період історії України?
2. При якому литовському князі більшість українських земель увійшла в склад Литви?
3. Хто на українських землях проводив політику “старого не рушимо, нового не впроваджуємо”?
4. Коли була укладена Кревська унія?
5. Як ім'я князя, який виступив проти Кревської унії?
6. Коли була укладена Вільненська унія?
7. Коли була укладена Городельська унія?
8. Коли почало формуватись українське козацтво?
9. В якому столітті утворилась перша Запорізька Січ?
10. Коли утворилось Кримське ханство?
11. Яка територія увійшла до складу Московії після російсько-литовської війни початку 16 ст.?
12. В якому році відбувалось повстання братів Глинських?
13. В якому році була укладена Люблінська унія?
14. Що означає слово “фільварок”?
15. Коли була укладена Берестейська унія?

3.3 Дати відповіді на тестові завдання:

1. В чому причина успішного просування литовців по українських землях:
  - а) попередня узгодженість із Золотою Ордою;
  - б) феодална роздробленість Золотої Орди;
  - в) слабкість Московського князівства.
2. При якому литовському князі більшість українських земель увійшла до складу Литви:
  - а) Любарт;
  - б) Ольгерд;
  - в) Ягайло.
3. Який литовський князь виступив проти Кревської унії:
  - а) Ягайло;
  - б) Вітовт;
  - в) Ольгерд.
4. В якому році була укладена перша унія між Польщею і Литвою:
  - а) 1385;
  - б) 1401;
  - в) 1413;
  - г) 1569.
5. В якому році відбулась битва на р. Ворскла, що значно послабила Литовське князівство:
  - а) 1392;
  - б) 1399;
  - в) 1401.
6. Вкажіть ім'я князя, який об'єднав литовські племена і дав відсіч Тевтонському Ордену:
  - а) Міндовг;
  - б) Любарт;
  - в) Войшелк.

7. Визначте рису, яка характеризує життя на українських землях після їх входження до складу Литовської держави:
- а) відновлено династію Рюриковичів на українських землях;
  - б) на українські землі поширився католицизм;
  - в) зберігся місцевий уклад життя українського населення.
8. Хто з українських істориків назвав Велике Князівство Литовсьве Литовсько-Руською державою:
- а) М. Грушевський;
  - б) І. Крип'якевич;
  - в) В. Антонович.
9. Встановіть хронологічну послідовність:
- а) Городельська унія;
  - б) битва на річці Сині Води;
  - в) Кревська унія;
  - г) Вільненська унія.
10. Як називалося середньовічне право, що передбачало надання містам самоврядування:
- а) руське;
  - б) польське;
  - в) магдебурзьке.
11. Як називалося об'єднання ремісників за професійною ознакою:
- а) магістрат;
  - б) ратуша;
  - в) цех.
12. Хто очолював цех:
- а) вїйт;
  - б) воєвода;
  - в) цехмайстер.
13. Яке з вказаних міст першим отримало магдебурзьке право:
- а) Санок;
  - б) Київ;
  - в) Львів.
14. Де виробляли скло:
- а) на гутах;
  - б) на гуральнях;
  - в) на руднях.
15. Як називалися ремісники, які вичиняли хутро зі шкіри та шили хутрянні вироби:
- а) кравці;
  - б) кушніри;
  - в) шевці.
16. Який із означених товарів не експортувався з України:
- а) віск;
  - б) шовк;
  - в) збіжжя.
17. Яке місто було найбільшим центром торгівлі, у тому числі невольниками, в Криму:
- а) Судак;
  - б) Кафа;
  - в) Бахчисарай.
18. Коли було прийнято “Уставу на волоки”:
- а) 1529;
  - б) 1557;
  - в) 1588.
19. Як називався багатогалузевий господарчий комплекс, орієнтований на ринок:

- а) волока;
  - б) мануфактура;
  - в) фільварок.
20. Який княжий рід був найзаможнішим на Волині:
- а) Вишневецькі;
  - б) Заславські;
  - в) Острозькі.
21. Як називається заселення вільних земель:
- а) міграція;
  - б) колонізація;
  - в) експансія.
22. Оберіть правильне твердження:
- а) з розвитком товарно-грошових відносин у 16-17 ст. зменшуються феодальні повинності;
  - б) в другій половині 16 ст. посилились процеси закріпачення українських селян;
  - в) панщина для українських селян у 17 ст. становила 1-2 дні на тиждень.
23. Вкажіть ім'я польського єзуїта, ректора вільненської академії, який започаткував полеміку навколо ідеї унії католицької та православної церков:
- а) І. Вишенський;
  - б) П. Скарга;
  - в) М. Смотрицький.
24. Які ознаки властиві етносу (народності):
- а) спільна територія проживання;
  - б) тісні економічні зв'язки;
  - в) мова;
  - г) риси матеріальної і духовної культури;
  - д) міжнародні зв'язки з іншими етносами;
  - е) наявність владних структур і держави.
25. Братства в історії України – це:
- а) організації міського населення для ведення торгівлі;
  - б) організації міщанства для захисту православної віри і культури;
  - в) організації, що опікувались проблемою міжнародних зв'язків України.

3.4 Прокоментувати уривки з історичних документів:

ТРЕТІЙ ЛИТОВСЬКИЙ СТАТУТ ПРО ЗАЛЕЖНИХ ЛЮДЕЙ

1588 р. Про людину отчизну¹ Якби яка людина отчизна, будь то боярин панцирний, путна або тягла людина, отчич спадковий або куплений, вислужений чи яким іншим чином набутий, відійшовши від пана свого і піддавшись під кого іншого, не далі, ніж у п'яти або у шести милях², в домівці, а не по наймам ходячи, мешкала, а той би пан його, знаючи про нього, не шукав його і давність земську в десять років пропустив; тоді вже про таку людину довічно мовчати має. Однак якби та людина отчизна, відійшовши від пана свого, мешкала далеко, в десяти або кількадесяти милях, і пан його про нього не відав, і двадцять років не шукав його, той вже вічно про ту людину мовчати повинен. А якби той пан про ту людину, яка далеко у домівці мешкала, не знав, а та людина, мешкаючи далеко, а потім би ближче до маєтку пана свого прийшла звідти і мешкала поблизу, тоді хоча б до того часу і давність у двадцять років земська вийшла або й не вийшла, такого вільно буде кожному шляхтичу за отчича судом визнавати, тільки б давності не пропустив від того часу, як ближче прийде. А якби челядь двірна отчизна або полонена, яка від панів своїх утекла б, проти таких панам і їхнім дітям ні відстань, ні встановлена законом для їхнього повернення давність земська перешкоджати не мають.

Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. - Т. III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн. - Кн. 2 / [за ред. С Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова]. - Одеса, 2004. — С. 313.

***

¹ Отчизна людина - залежна людина.

² 1 литовська миля - приблизно 7,5 км

Завдання до джерела:

1. Які терміни розшуку залежних селян встановлювалися Статутом?
2. У яких випадках пан втрачав право повернути залежну людину?

З «ОПISУ УКРАЇНИ» Г. Л. де БОПЛАНА ПРО ГОСПОДАРСЬКЕ ЖИТТЯ КОЗАКІВ

Середина XVII ст..

Ремесла, якими займаються козаки Після розповіді про хоробрість козаків, доречно буде сказати також про їхні звичаї і заняття. Отож, будете знати, що серед цих людей взагалі бувають досвідчені знавці всіх ремесел, необхідних у людському житті: теслярі для будівництва як домів, так і човнів, стельмахи, ковалі, зброярі, шкірники, римарі, шевці, бондарі, кравці та ін. Вони дуже вмiло виробляють селітру, якої на цих землях багато, і роблять з неї досконалий порох до гармат. Жінки прядуть льон і вовну, тчуть з них полотна і тканини для щоденного вжитку. Всі вони добре вмiють обробляти землю, сіяти, жати, пекти хліб, готувати м'ясо всiх родів, варити пиво, виробляти питний мед, брагу, горілку і т.д. ....зрештою слід взагалі визнати, що вони здатні до кожного ремесла, хоч одні з них більш вправні від інших в якійсь професії.

Завдання до джерела:

1. На підставі тексту визначте, які ремесла були найбільш поширені на українських землях.
2. Які галузі господарства були провідними за литовсько-польської доби?

УРИВОК З ПРАЦІ МИХАЛОНА ЛИТВИНА «ПРО ЗВИЧАЇ ТАТАР, ЛИТОВЦІВ ТА МОСКОВИТІВ» ПРО ГОСПОДАРСЬКЕ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Середина XVI ст.

Грунт Київщини до такої міри родючий і зручний для обробу, що лан (земля), виораний тільки раз парою биків, дає великий урожай; навіть необроблене поле дає рослини, які годують людей своїм корінням і стеблом. Тут ростуть дерева, що дають різноманітні ніжні овочі, плекається виноград, що дає великі грона винограду, а місцями на схилах зустрічається дикий виноград (себто звичайний виноград для їжі, що сам собі росте). В старих дубах і буках, в котрих зробилися дупла, обильно водяться рої бджіл з щільниками меду, який відзначається чудовим кольором і смаком. Диких звірів і зубрів, диких коней і оленів така сила по лісах і полях, що на них полюють тільки задля шкіри, а м'ясо через велику їх кількість викидають, окрім спинної частини; ланей і диких кабанів навіть зовсім не вживають. Дикі кози в такій великій кількості перебігають зимою з степів до лісів, а літом назад, що кожний селянин забиває їх до тисячі на рік. По берегах річок у великій кількості зустрічаються оселі бобрів. Птиць така дивовижна сила, що весною хлопчики назбирають цілі човни яєць диких качок, гусей, журавлів і лебедів, а пізніше їх виводками наповнюють курники. Вірлят зачиняють до кліток задля їх пір'я, котре чіпляють до стріл, Псiв годують м'ясом диких звірів і рибою, бо ж річки переповнені неймовірною кількістю осетрів та іншими великими рибами... Тому багато річок називають «золотими», особливо Прип'ять, котра в одному місці коло Мозиря при гирлі Тури, в час наповнення свіжою водою з джерел, щорічно з початком березня наповнюється такою силою риби, що кинутий до неї спис насаджується (на рибу) і стоїть повисно, ніби встромлений у землю - так густо збивається там риба. Я би не повірив тому, коли б сам не

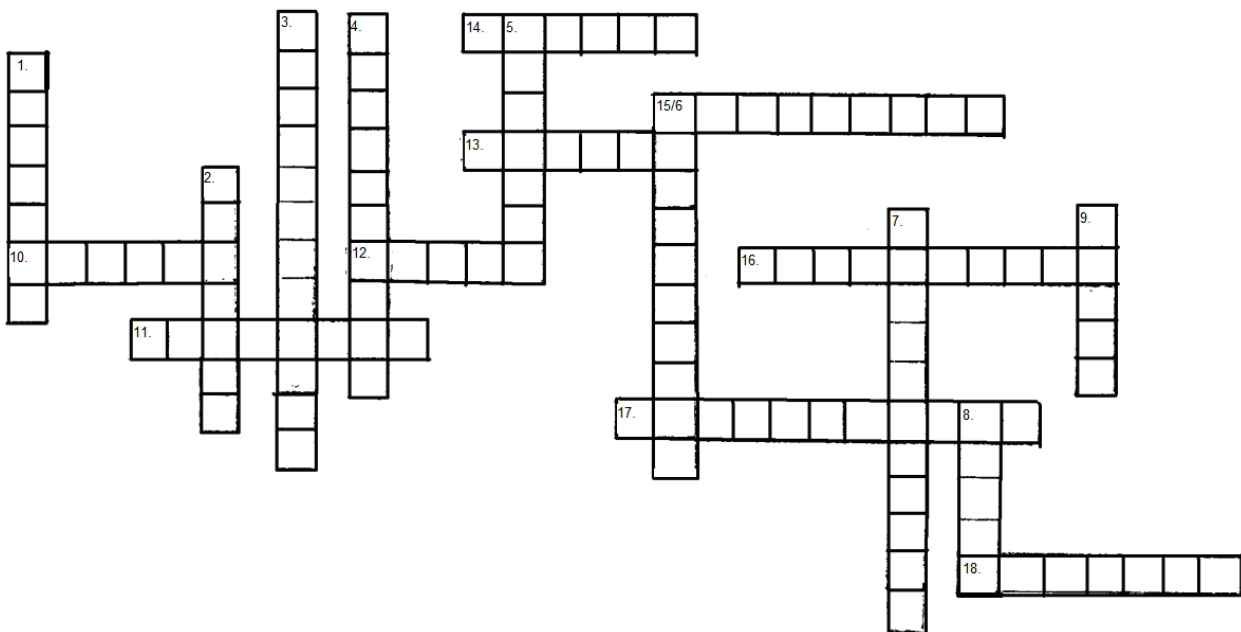
бачив частенько, як відтіль без перерви черпали рибу і наповнювали нею за один день до 1000 возів, що належали купцям, котрі щорічно з'їздяться в цьому часі.

Бористен (Дніпро) – найбільша і найбагатша ріка цієї країни, по ній спроводжують до Києва безмірну кількість риби та іншого краму.

Завдання до джерела:

1. Які природні багатства українських земель привернули увагу Михалона Литвина? Якими промислами займався населення України? Чи вплинули на господарське життя українських земель їх природні ресурси?

3. 5 Розгадати кросворд на тему: “Литовсько-польський період історії України”

По вертикалі:

1. Перший правитель Литовського Князівства, названий у Галицько-Волинському літописі «самодержцем у всій землі Литовській». 2. Ім'я князя, за часів якого до Литви було приєднано більшість українських земель. 3. Угода Вітовта з Ягайлом, за якою лише католики могли брати участь в княжій раді. 4. Угода, на основі якої Ягайло повинен повернути Вітовту всі батьківські землі і зробити його своїм намісником в Литві (1392 р.). 5. Хто заснував столицю Вільно над річкою Вілією? 6. Яке віросповідання змушені були прийняти українські бояри, щоб врятувати свої маєтки? 7. На початку якого століття завершилась московсько-польська війна? 8. Місто України, де була заснована католицька єпископська кафедра. 9. У битві під яким містом було вбито короля Владислава (1444 р.)?

По горизонталі:

11. Територія України, що стала першим реальним надбанням Литви на українських землях. 11. Унія, за якою передбачалась інкорпорація Вел. князівства Литовського до складу Польської держави. 12. Острів, на якому литовсько-руські князі та бояри проголосили Вітовта королем. 13. Над якою річкою (її сучасна назва) Ольгерд погромив татар і заволодів в зв'язку з цим усією Наддніпряниною? 14. Спадкоємець вільненського столу після смерті Ольгерда (1377 р.). 15. Ім'я українського гетьмана, що завдав ніщивної поразки московському війську в битві під Оршею (8 вересня 1514 р.). 16. Унія, у відповідності з якою відбулося об'єднання Польщі і Литви в єдину Річ Посполиту. 17. Наступник Вітовта. 18. На березі якої річки татари погромили у 1399 році військо Вітовта?

Контрольні запитання:

1. Які хронологічні рамки охоплює литовсько-польський період історії України, які характерні процеси йому притаманні?
2. До складу переважно яких держав увійшли українські землі в другій половині 14 ст., в чому полягають особливості політики цих держав на українських землях?
3. Які наслідки для України мало зближення політичних інтересів Великого Князівства Литовського та Польського Королівства?
4. Розкрити особливості політики князя Вітовта, її наслідки для України, а також Люблінської унії.
5. Яку роль відіграло Московське царство в боротьбі за українські землі, в чому полягають її наслідки?
6. Розкрити суть та історичне значення повстання братів Глинських.
7. Які характерні особливості властиві економічним процесам на українських землях у литовсько-польську добу?
8. Як пов'язана доля України з Кримським ханством?
9. Розкрити становище українських міст у литовсько-польську добу.
10. Які факти свідчать, що у 16-17 ст. завершився процес формування української народності?

Джерела

1. Історія України: Хрестоматія: У 2 ч. – К., 1996. – Ч.1.
2. Основні документи Берестейської унії: Наукові зошити. – Л., 1996.
3. Січинський В. Чужинці про Україну. – К., 1992.
4. Статути Великого князівства Литовського / С. Ківалов.– О., 2002. – Т.1–3: Статути Великого князівства Литовського 1529–1588 рр.
5. Хрестоматія з історії України для студентів вузів. - К., 1993.
7. <http://www.history.univ.kiev.ua/ukrbooks/letop/index.html>
8. <http://www.history.univ.kiev.ua/ukrbooks/dok1.html>
9. <http://www.litopys.org.ua>

Рекомендована література до теми семінару

1. Борисенко В.Й. Курс української історії. З найдавніших часів до ХХ століття / В. Й. Борисенко. – К. : Либідь, 1996. – 616 с.
2. Гринь О. В. Практикум з історії України литовсько-польської доби: Навчальний посібник / О.В. Гринь. – Чернігів, Видавець Лозовий В. М., 2011. – 424 с.
3. Дорошенко Д. Нарис історії України : в 2 т. / Д. Дорошенко. – К. : Глобус, 1991. – Т.1. – 1991. – 238 с.
4. Історія України в особах: Литовсько-польська доба / О.М. Дзюба, М.В. Довбищенко, Я.Д. Ісаєвич, М.М. Кром, С.А. Леп'явко. – К., 1997.
5. Каденюк О. С. Історія України : навч. посіб. / О. С. Каденюк. – К.: Кондор, 2008. – 408 с.
6. Колесник І.І. Українська культура та історіографія: історія ментальностей. – УІЖ, 2002.- №1.
7. Крип'якевич І. Історія України / І. Крип'якевич. - Львів, 1990.
8. Полонська-Василенко Н. Історія України : в 2-х томах. / Н. Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1993. –Т. 1. – 1993. – 640 с.
9. Світлична В. В. Історія України : навч. посіб. [для студ. іст. спец. вищих навч. закладів] / В. В. Світлична. – [друге вид., випр. і доп.]. – К. : Каравела ; Львів : Новий Світ – 2000, 2002. – 304 с.
10. Ульяновський В.І. Історія церкви та релігійної думки в Україні: У 3 кн./ В. І. Ульяновський. – К., 1994. – Кн.1–2.

11. Уривалкін О. М. Нарис історії України (середина XIII-середина XVII століття) : навч. посіб. [для студентів вищих закладів освіти] / О. М. Уривалкін. – Ніжин : ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2003. – 232 с.
12. Шемета Ю.М. Литовсько-польська доба в історії України. Українські землі в другій половині XIV–першій половині XVIIст.. (Навчально-методичний посібник для студентів неспеціальних факультетів) / Ю. М. Шемета. – К., 2007.
13. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст.: (Волинь і Центральна Україна) / Н. М. Яковенко. – К., 1993.
14. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Н. М. Яковенко. – 2-е вид., перероб. та розшир. – К. : Критика, 2005. – 581 с.
15. Яковенко Н. М. Паралельний світ : Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. / Н. М. Яковенко. – К. : Критика, 2002. – 415 с.

ТЕМА 4 ВИНИКНЕННЯ ТА РОЛЬ КОЗАЦТВА В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Цей семінар присвячений різним аспектам, пов’язаним із історією українського козацтва. З’ясуйте причини появи козацтва, роль Запорізької Січі, як прообразу майбутньої козацької держави, її історичне значення. Зверніть увагу на причини, що спонукали польський уряд прийняти рішення про створення реєстрового козацького війська в Україні.

При вивченні даної теми слід звернути увагу на закономірність появи цього феномену в історії України. Зверніть увагу на роль і значення в історії України цього періоду видатних історичних постатей.

Завдання для семінарського заняття

1. Причини утворення українського козацтва. Реєстрове козацтво, його роль в історії України.
2. Утворення Запорізької Січі, її історичне значення.
3. Видатні гетьмани козацької України (характеристика одного за вибором).

Практичні завдання

4.1 Завдання на історичній карті:

1. Показати місце розташування о. Мала Хортиця.
2. Показати осередки, де проживали козаки.
3. Показати території розташування Січей (сер. XVI – кінця XVIIст.).
4. Показати на карті держави – сусіди Запорозької Січі.
5. Показати місце, де відбулася Хотинська війна.

4.2 Дати відповіді на питання історичного диктанту:

1. В якому столітті починає формуватись українське козацтво?
2. Коли утворилась перша Запорізька Січ?
3. В якому році утворилось реєстрове козацьке військо?
4. Хто вважається засновником першої Запорізької Січі?
5. На якому острові, на думку деяких учених, виникла перша Запорізька Січ?
6. В якому році відбувалась Хотинська війна?
7. В якому році була прийнята “Ординація Війська Запорізького”?
8. Хто очолив селянсько-козацьке повстання 1594-1596 р.р.?
9. Хто очолив селянсько-козацьке повстання 1630 року?
10. В якому році поляки спорудили фортецю Кодак на Дніпрі?
11. В якому році був прийнятий Третій Литовський статут?

12. Якого кошового отамана Запорізької Січі назвали людиною трьох століть?

4.3 Дати відповіді на тестові завдання:

1. Якій з причин походження козацтва приділялася увага в радянській історіографії:

- а) посилення феодальної експлуатації селян;
- б) релігійні утиски;
- в) походження козаків від кочових народів степу.

2. Як прізвище українського магната, який був засновником першої Запорозької Січі на о. Мала Хортиця:

- а) П. Конашевич -Сагайдачний.
- б) Д. Вишневецький.
- в) С. Кішка.

3. До якого часу відносяться перші писемні згадки про козаків:

- а) початок 15 ст.
- б) кінець 15 ст.
- в) початок 17 ст.

4. За ініціативи якого польського короля було створене реєстрове козацтво:

- а) Стефан Баторій.
- б) Сигізмунд I.
- в) Сигізмунд II Август.

5. Що було головною причиною, яка призвела до утворення території так званого Дикого поля:

- а) входження українських земель до складу .
- б) набіги татар і турок.
- в) розширення кордонів Московського князівства.

6. Визначте правильне твердження:

- а) козацтво виникло як реакція поширення колонізації на українських землях.
- б) перша Запорозька Січ виникла на о. Базавлук.
- в) першим кошовим отаманом Запорізької Січі став С. Кішка.

7. Суспільно-політичний устрій на Запорозькій Січі – це:

- а) республіка.
- б) монархія.
- в) конфедерація.

8. Повстання під проводом К. Косинського спалахнуло:

- а) в 1586 р.
- б) в 1591 р.
- в) в 1596 р.

9. Адміністративно-територіальні та військові одиниці Запорозької Січі в XVII-XVIII ст. мали назву:

- а) воєводства.
- б) намісництва.
- в) паланки.

10. Як називався керівний склад Запорозької Січі, а пізніше й Гетьманщини:

- а) старшина.
- б) компанійці.
- в) реєстрові козаки.

11. Перша Запорозька Січ на острові Мала Хортиця була збудована Д. Вишневецьким:

- а) у 1485 р.
- б) у 1556 р.
- в) у 1580 р.

12. Уперше слово «козак» згадується в джерелах:

- а) у 1489 р.
 б) у 1565 р.
 в) у 1587 р.
13. Символ влади гетьмана:
 а) бунчук.
 б) корогва.
 в) булава.
14. Як називалися господарства-хутори запорожців, на яких вони жили в перервах між військовими походами:
 а) фільварок.
 б) зимівник.
 в) курінь.
15. Військово-адміністративна одиниця на Запорозькій Січі, що складалася з козаків, які походили переважно з одного регіону та проживали на Січі в одному приміщенні, називалася:
 а) паланка.
 б) курінь.
 в) кіш.
16. Козаків, що були внесені до списків польського уряду, називали:
 а) низовими.
 б) компанійцями.
 в) реєстровими.
17. До кожного завдання подано інформацію, позначену цифрами і буквами. Приведіть їх у відповідність:
 1. військовий писар.
 2. військовий суддя.
 3. кошовий отаман.
 а) посадова особа, яка мала верховну адміністративну, судову та військову владу на Січі.
 б) посадова особа, яка розглядала кримінальні й цивільні справи, проводила слідство і виносила вирoki.
 в) посадова особа, яка відала військовою канцелярією.
18. Установіть відповідність між поняттям, що характеризує життя запорожців, та його визначенням.
 1. зимівник.
 2. курінь.
 3. чайка.
 а) загальні збори всіх козаків на Січі.
 б) бойовий човен козаків, що відрізнявся надзвичайною маневреністю і швидкістю.
 в) адміністративно-військова одиниця на Січі, група козаків, що в більшості своїй походили з однієї місцевості; також – довге приміщення, у якому ці козаки жили.
 Г) господарство, хутір запорожців, на якому вони проводили більшість мирного часу.
19. Розташуйте в хронологічній послідовності:
 а) Створення реєстрового козацтва.
 б) Заснування Запорозької Січі.
 в) Повстання під проводом С. Наливайка.
20. Установіть хронологічну послідовність подій:
 а) укладення Берестейської унії.
 б) створення першої Запорозької Січі.
 в) укладення Люблінської унії.
21. До кожного завдання пропонується п'ять варіантів відповідей, серед яких три правильні. Які події з історії України мали місце в XVI ст.?:
 1. Створення Запорозької Січі.
 2. Повстання С. Наливайка.

3. Укладення Городельської унії.
4. Ліквідація Київського удільного князівства
5. Будівництво Хортицької фортеці Д. Вишневецьким.
22. Що означає слово “каторга”:
- а) назва місцевості в Криму;
- б) назва турецької галєги;
- в) назва татарської зброї.

4.4 Дати характеристику і оцінку історичних діячів (Д. Байди-Вишневецького, Б. Хмельницького, П. Сагайдачного та ін..) за орієнтовним планом:

- а) згадайте чи встановіть (по підручнику, з документу і т.п.) коли і в якій країні він народився і жив; до якої суспільної групи належав; які мав політичні цілі і плани; якими засобами він домагався мети.
- б) опишіть його зовнішність і характер;
- в) перерахуйте основні результати його діяльності;
- г) з’ясуйте, в інтересах яких суспільних груп він діяв;
- д) дайте загальну оцінку діяльності видатної людини.

4.5 Дати відповіді на питання кросворду:

Від Київської Русі до Гетьманщини

1						2					
17			22						8		3
		21									
			26								
								23			4
16	18		25							7	
		20							9		
							24				
			13								
											5
								10			
								12			
15		19								6	
									11		
			14								

1. Місто, під яким відбулася остаточна поразка українсько-шведських військ за часів правління Петра Першого.
2. Гетьман України у 20-30-х рр. 18 ст.
3. Місто, де відбувся князівський з’їзд 1097 р.
4. Одне з найдавніших міст України.
5. Великий князь, який ввів християнство на Русі.
6. Онук Ярослава Мудрого, що заснував династію на Галичині.
7. Князь, який брав участь у складанні «Правди Ярославичів».
8. Гетьман Правобережжя за часів Руїни.
9. Автор першої Конституції.
10. Центр, навколо якого починає формуватись Давньоруська держава.
11. Литовський князь, за правління якого була скасована Кревська унія 1385 року.
12. Держава, яка завоювала Візантію у 15 ст.
13. Один із перших правителів Русі.
14. Князь, який об’єднав Галицьке и Волинське князівства.
15. Подія, що сталась у 988 р. у Київській Русі.
16. Давньоруський князь, з ім’ям якого пов’язаний розквіт давньоруської культури, писемності й наукових знань.
17. Місто, де відбувався князівський з’їзд 1072 р.
18. Народність, що сформувалась за часів Київської Русі.
19. Один із центрів східнословянської державності у 9 ст.
20. Київський князь, що збудував Софіївський собор та Золоті ворота.
21. Народні збори.
22. Допоміжна історична дисципліна, що допомагає дослідити минуле.

23. Онук Ігоря та Ольги, що прагнув одноосібно правити на Русі.
24. Черкаський полковник, герой Визвольної війни.
25. З'їзд найвпливовіших князів.
26. Верховний вождь величезного союзу древлянських племен.

Контрольні запитання

1. В чому полягають основні причини утворення українського козацтва?
2. Чи можна вважати українське козацтво унікальним явищем у світовій історії?
3. Яку в історії України відіграла Запорізька Січ?
4. В чому полягає історичне значення утворення і діяльності реєстрового козацького війська?
5. Яких українських гетьманів Ви вважаєте найвидатнішими і чому?
6. Розкрити особливості побуту, звичаїв, традицій, військового мистецтва українського козацтва.

Джерела

1. Гійом Левассер де Боплан. Опис України. – Львів, 1990.
2. З “Ординації Війська Запорозького реєстрового”// Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів /За ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – К.–Чернівці, 2008. – С.132–133.
3. Літопис Грабянки. – К., 1990.
4. Шевальє П. Історія війни козаків проти Польщі. – К., 1993. – С.5-125.
5. Хрестоматія з історії України для студентів вузів. - К., 1993.

Рекомендована література до теми семінару

1. Антонович В. Про козацькі часи на Україні / В. Антонович. - К., 1991.
2. Апанович О. Розповіді про запорозьких козаків / О. Апанович. - К., 1992.
3. Борисенко В.Й. Курс української історії. З найдавніших часів до ХХ століття / В. Й. Борисенко. – К. : Либідь, 1996. – 616 с. (лекції 5-8).
4. Голобуцький В.А. Запорізьке козацтво / В.А. Голобуцький. - К., 1994.
5. Дорошенко Д. Нарис історії України : в 2 т. / Д. Дорошенко. – К. : Глобус, 1991. – Т.1. – 1991. – 238 с.
6. Колесник І.І. Українська культура та історіографія: історія ментальностей / І. І. Колесник // УІЖ, 2002.- №1.
7. Крип'якевич І. Історія України / І. Крип'якевич. - Львів, 1990.
8. Лановик Б. Д. Історія України : навч. посіб. / Б. Д. Лановик, М. В. Лазарович. – [3-тє вид., випр. і доп.]. – К. : Знання-Прес, 2006. – 598 с.
9. Нартов В. В. Найвидатніші гетьмани та кошові отамани України / В. В. Нартов. – Харків : Книжковий Клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2007. – 320 с.
10. Остафійчук В. Ф. Історія України : сучасне бачення : навч. посіб. / В. Ф. Остафійчук. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання-Прес, 2004. – 390 с.
11. Полонська-Василенко Н. Історія України. В 2-х томах. Т.1. / Н. Полонська-Василенко. - К., 1993, с.305-346, 361-366, 373-394.
12. Світлична В. В. Історія України : навч. посіб. / В. В. Світлична. – [4-те вид.]. –К. : Каравела, 2006. – 400 с.
13. Сергійчук В.І. Іменем Війська Запорізького / В. І. Сергійчук. – К., 1991.
14. Черкас Б.В. Остафій Дашкович – черкаський і канівський староста ХVІ ст. / Б. В. Черкас // УІЖ, 2002. - №1.
15. Черкашина Н. К. Історія України : від давніх часів до сьогодення : навч. посіб. / Н. К. Черкашина. – К. : ВД “Професіонал”, 2005. – 384 с.
16. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. В 3-х томах. / Д. І. Яворницький. - К., 1990.

ТЕМА 5 В БОРОТЬБИ ЗА СТВОРЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ

Розгляд становища українських земель у складі Речі Посполитої приводить нас до логічного висновку про закономірність причин Визвольної війни 1648 -1676 р. р., основних цілей боротьби, що ставилися. Після довготривалого періоду бездержавного існування (литовсько-польська доба) виникла реальна можливість створення незалежної української держави. І як свідчить ряд ознак (територія, власна назва, органи влади, територіально-адміністративний устрій, міжнародні відносини та ін.), така українська козацька держава почала формуватись в роки Визвольної війни. Разом із тим слід мати на увазі, що процеси державотворення відбувались у дуже складних умовах міжнародного становища України, оскільки її могутні сусіди (Росія, Річ Посполита, Кримське ханство, Туреччина) не прагнули бачити Україну незалежною.

Отже, розвитку державотворчих процесів завадило втручання у справи України сусідніх держав, а також розкол у середовищі козацької старшини, що призвів до розділу України на два гетьманства – Ліво- та Правобережні. Період Руїни (60-80-ті р.р. XVII ст..) в основному негативно позначився на становищі України.

Завдання для семінарського заняття

1. Становище українських земель в складі Речі Посполитої напередодні визвольної війни середини XVII ст.
2. Причини війни, її основні завдання, періодизація. Події першого етапу повстання (1648-1657 рр.)
3. Формування української козацької держави в ході війни.
4. Україна після смерті Богдана Хмельницького. Іван Виговський.
5. Основні політичні події періоду Руїни та їх наслідки.

Практичні завдання

5.1 Завдання на історичній карті

1. Показати територію Гетьманщини згідно з Зборівським договором 1649 р.
2. Показати кордони Війська Запорозького за Білоцерківським договором 1651р.
3. Показати столицю держави – м.Чигирин.
4. Показати місця основних козацьких битв.
5. Показати й назвати держави, сусідні з Гетьманщиною у середині XVII ст.

5.2 Дати відповіді на питання історичного диктанту:

1. В якому році була укладена Люблінська унія?
2. В якому році була прийнята “Ординація Війська Запорізького”?
3. Який Литовський Статут остаточно ввів українських селян до закріпаченого стану?
4. Яка подія вважається початком Визвольної війни?
5. Коли відбулись битви під Жовтими Водами і Корсунем?
6. Коли відбувалась битва під Пилявцями?
7. Коли відбувалась битва під Зборовом?
8. Коли був укладений Зборівський мирний договір?
9. Коли відбувалась битва під Берестечком?
10. Коли був підписаний Білоцерківський мирний договір?
11. Коли відбувалась Переяславська рада?
12. Які хронологічні рамки охоплює період Руїни в історії України?

5.3 Дати відповіді на тестові завдання:

1. Як ім'я гетьмана Війська Запорозького в 1648-1657 рр., який очолював Національно-визвольну війну українського народу середини XVII ст:
  - а) І. Богун.
  - б) М. Кривоніс.
  - в) Б. Хмельницький.
2. Створений Б. Хмельницьким уряд мав назву:
  - а) Генеральна військова рада.
  - б) Правління гетьманського уряду.
  - в) Генеральна старшина.
3. Укажіть назву документа, який видавав гетьман:
  - а) універсал.
  - б) наказ.
  - в) указ.
4. Як ім'я одного з найближчих сподвижників Б. Хмельницького та діяча Національно-визвольної війни, який відзначився в битві під Пилявцями:
  - а) М. Кривоніс.
  - б) І. Богун.
  - в) М. Кричевський.
5. Битва під Батогом відбулася:
  - а) у серпні 1649 р.
  - б) у вересні 1651 р.
  - в) у травні 1652 р.
6. Офіційна назва козацької держави, утвореної Б. Хмельницьким:
  - а) Україна.
  - б) Військо Запорозьке.
  - в) Велике князівство Руське.
7. Установіть відповідність між назвою органу державної влади Війська Запорозького та його характеристикою:
  1. Генеральна військова рада.
  2. Генеральна старшина.
  3. Генеральний військовий суд.
  - а) вищий орган судової влади Війська Запорозького
  - б) уряд Війська Запорозького, що діяв при гетьмані й складався з генерального писаря, генерального обозного, двох генеральних осавулів та двох генеральних суддів.
  - в) загальні збори війська, а також представників міщан, селян та духовенства, які мали вищу владу в державі.
8. Установіть відповідність між назвою битви Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. та її наслідками:
  1. битва під Жовтими Водами.
  2. битва під Корсунем.
  3. битва під Пилявцями.
  - а) остаточне знищення карального війська, відсланого на Січ Річчю Посполитою; початок селянського повстання на Київщині та Брацлавщині.
  - б) звільнення козацькими військами Поділля та Волині; відкриття шляху на Західну Україну й власне польські землі.
  - в) перша перемога повстанського війська, знищення передового загону польського карального війська.
9. Установіть відповідність між назвою битви Національно-визвольної війни та її результатами:
  1. битва під Зборовом.
  2. битва під Берестечком.

3. битва під Батогом.

а) перша велика військова невдача козацького війська; втрата всіх земель, за винятком Київського воєводства.

б) початок нового етапу розгортання повстання після невдач 1651 р.

в) перемога українського війська, укладення Зборівського миру.

11. Установіть хронологічну послідовність подій Національно-визвольної війни:

а) укладення Білоцерківського мирного договору.

б) битва під Корсунем.

в) битва під Пилявцями.

12. Установіть хронологічну послідовність подій Національно-визвольної війни:

а) битва під Батогом.

б) укладення Зборівського мирного договору.

в) облога Збаража.

13. Установіть хронологічну послідовність подій Національно-визвольної війни:

а) Переяславська рада.

б) облога Жванця.

в) перший молдавський похід козацького війська.

14. Установіть хронологічну послідовність подій Національно-визвольної війни

а) битва під Батогом.

б) укладення перемир'я під Замостям.

в) облога Збаража.

15. Установіть хронологічну послідовність подій Національно-визвольної війни:

а) укладення Білоцерківського мирного договору.

б) укладення козацьким посольством угоди з московським урядом; Березневі статті.

в) укладення Зборівського мирного договору.

16. Установіть хронологічну послідовність зміни Б. Хмельницьким пріоритетних напрямків зовнішньої політики в ході Національно-визвольної війни.

а) укладення українсько-московського міждержавного договору.

б) установа союзницьких відносин між Україною і Молдовою.

в) укладення військово-політичного союзу із Кримським ханством.

17. Укажіть ім'я гетьмана Лівобережної України, обраного «Чорною радою» в Ніжині:

а) Ю. Хмельницький.

б) І. Виговський.

в) І. Брюховецький.

18. Період загального занепаду українських земель у 60-80 р.р. XVII ст. мав назву:

а) «потоп».

б) «руїна».

в) «свавілля».

19. Як ім'я першого гетьмана Правобережжя (1663-1665 рр.)::

а) П. Тетеря.

б) М. Ханенко.

в) П. Дорошенко.

20. Як ім'я гетьмана Правобережжя який орієнтувався на союз із Туреччиною:

а) І. Самойлович

б) Д. Многогрішний.

в) П. Дорошенко.

21. Як ім'я гетьмана Лівобережжя, який уклав із Московським урядом Глухівські статті,

а) Д. Многогрішний.

б) І. Самойлович.

в) Д. Апостол.

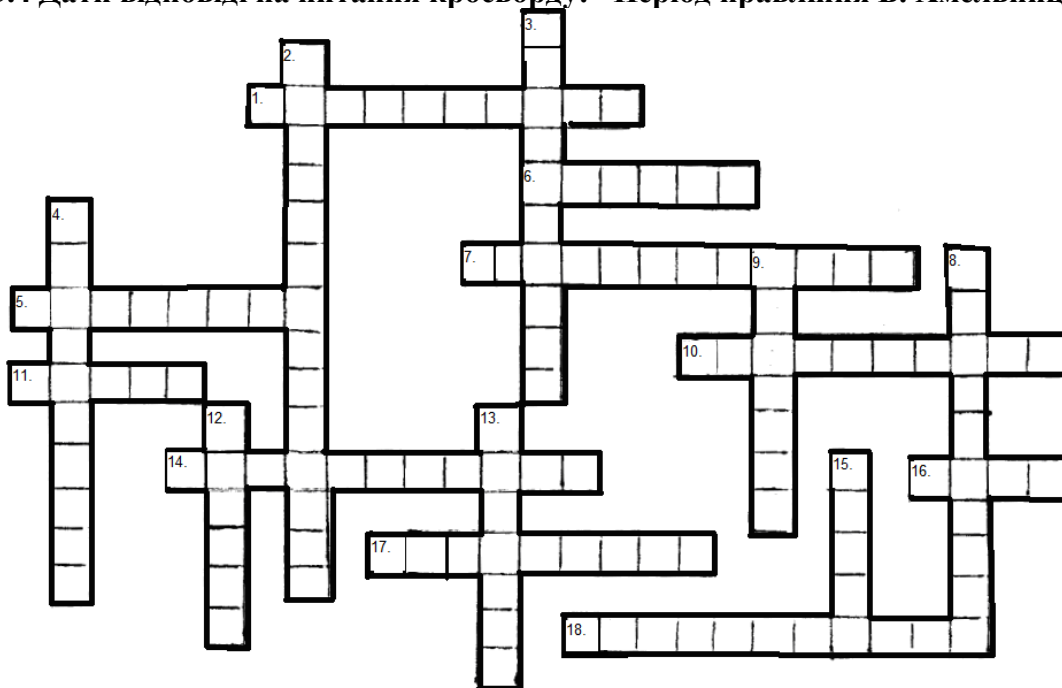
22. Як ім'я гетьмана Лівобережжя, який уклав із Московським урядом Конотопські статті:

а) Д. Многогрішний.

- б) І. Самойлович.
в) І. Скоропадський.
23. Гадяцький трактат був укладений:
а) у 1658 р.
б) у 1660 р.
в) у 1663 р.
24. Андрусівське перемир'я було укладене:
А) у 1658 р.
б) у 1663 р.
в) у 1667 р.
25. Бахчисарайський мирний договір був укладений:
а) у 1672 р.
б) у 1676 р.
в) у 1681 р.
26. Вічний мир був укладений:
а) у 1686 р.
б) у 1687 р.
в) у 1702 р.
27. Укажіть ім'я гетьмана, який бу гетьманом України тричі:
а) Я. Сомко.
б) Ю. Хмельницький.
в) І. Виговський.
28. Установіть відповідність між назвою угоди, укладеної в XVII ст., та її основними положеннями:
1. Гадяцький договір.
  2. Андрусівське перемир'я.
  3. Вічний мир.
- а) Польща і Росія припиняли воєнні дії одна проти одної і зобов'язувалися не укладати сепаратного миру з Швецією.
б) Польща і Росія припиняли воєнні дії на 13,5 років; в Україні кордон між ними встановлювався по Дніпру (за винятком Києва, який на два роки відходив до Росії), Запорозжя перебувало у спільному володінні держав.
в) Гетьманщина стає незалежною державою і на рівноправних засадах входить до федерації з Польщею і Литвою під назвою Велике Князівство Руське.
29. Установіть відповідність між назвою угоди та ім'ям гетьмана, який укладав цю угоду з Московською державою:
1. Березневі статті.
  2. Глухівські статті.
  3. Конотопські.
- а) Б. Хмельницький.
б) Д. Многогрішний.
в) І. Самойлович.
30. Установіть відповідність між іменем гетьмана та подією, яка пов'язана з його правлінням:
1. Ю. Хмельницький.
  2. І. Брюховецький.
  3. П. Дорошенко.
- а) Слободищенський трактат.
б) прийняття турецького протекторату.
в) Чорна рада в Ніжині.

5.4 Дати відповіді на питання кросворду: “Період правління Б. Хмельницького. Руїна”.

По горизонталі:

1. Автор монографії «Руїна», відомий український історик.
5. Одна із верств населення в період Руїни.
6. Посада Б. Хмельницького у довоєнний час.
7. Як в історії називають Визвольну війну під керівництвом Б. Хмельницького.
10. Гетьман України 1657-59 р. р.
11. Династія кримських ханів.
14. Назва Лівобережжя в українських документах.
16. Наступник Б. Хмельницького.
17. «Козацька праматір».
18. Процес ополячення українського народу.

По вертикалі:

2. Особа, що заявила права на Суботів.
3. Місто, під яким відбулась невдала битва в 1651 році.
4. Угода, укладена 18.08.1649 року.
8. Заявка королівської ласки козацькому запорізькому війську.
9. Місце народження Б. Хмельницького.
12. Місце битви, під час якої загинув батько Б. Хмельницького.
13. Друге ім'я Б. Хмельницького.
15. Період в історії 60-80-х р.р. 17 ст.

Контрольні запитання

1. Яким було становище українських земель після укладення Люблінської унії, напередодні Визвольної Війни?
2. Чи можна вважати Визвольну війну (Хмельниччину) закономірним явищем в історії України?
3. Розкрити основні причини, періодизацію, характер, завдання, рушійні сили війни.
4. Визначити вирішальні битви війни та мирні договори, що призвели до якісної зміни становища України на середину 17 ст.
5. Які факти свідчили, що в роки Визвольної війни почала формуватись українська козацька держава?
6. Чому період 60-80-х років 17 ст. отримав назву “Руїна”?

7. Яких політичних діячів доби Руїни Ви знаєте, в чому особливості їх політичної діяльності?
8. Визначити основні наслідки Визвольної війни і періоду Руїни в історії України.

Джерела

1. Величко С. Літопис: У 2 т. / [пер. з книжної української мови, вст.. стаття, комент. В.О. Шевчука]. – К., 1991. – Т. 1.
2. Збірник козацьких літописів: Густинський, Самійла Величка, Грабянки / [упоряд. В. Кречотень, В. Шевчук, Р. Іванченко]. – К., 2006.
3. Історія України: Документи. Матеріали / [уклад В. Ю. Король]. – К., 2002.
4. Хрестоматія з історії України для студентів вузів. - К., 1993.

Рекомендована література до теми семінару

1. Борисенко В.Й. Курс української історії. З найдавніших часів до ХХ століття / В. Й. Борисенко. – К. : Либідь, 1996. – 616 с. (лекції 5-8).
2. Газін В.В. Крим – Україна: політичні стосунки періоду гетьманування Павла Тетері (1663-1665) / В. В. Газін // УІЖ, 2001. - №1.
3. Голобуцький В. Запорізьке козацтво / В. Голобуцький. - К., 1994.
4. Дорошенко Д. Нарис історії України. В 2-х томах. Т.2. / Д. І. Дорошенко. - К., 1991.
5. Історія України / [В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, О. І. Гуржій та ін.; під ред. В. А. Смолія]. – К. : Альтернатива, 1997. – 424 с.
6. Історія України в особах. Козаччина. /Упорядник Горобець В.М. – К., 2000.
7. Каденюк О. С. Історія України : навч. посіб. / О. С. Каденюк. – К. : Кондор, 2008. – 408 с.
8. Костомаров М. Історія України в життєписах найвизначніших її діячів / М. І. Костомаров. - Львів, 1991.
9. Куліш П. Чорна рада. Хроніка 1663 р./ П. Куліш. - Харків, 1990.
10. Полонська-Василенко Н. Історія України. В 2-х томах. Т.2. / Н. Полонська-Василенко. - К., 1993.
11. Світлична В. В. Історія України : навч. посіб. / В. В. Світлична. – [4-те вид.]. –К. : Каравела, 2006. – 400 с.
12. Сергієнко Г.Я. Історія України (з найдавніших часів до кінця ХVІІІ ст.). / Г. Я. Сергієнко, В.А. Смолій. - К., 1993.
13. Чухліб Т. Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи (1663 - 1713 рр.) / Т. Чухліб. – К.: КМ Academia, 2004. – 250 с.
14. Шевчук В. Козацька держава / В. Шевчук. – К., 1995.

ТЕМА 6 УКРАЇНА У ХVІІІ СТ.

Після міжнародних договорів 70-80-х р.р. ХVІІ ст. Україна опинилась розділеною між Росією і Польщею, хоча українські землі в складі Росії до 80-х р.р. ХVІІІ ст. (Гетьманщина) зберігали певну автономію. Українська політика російського царизму в цілому характеризувалась намаганням ліквідувати автономію, хоча в окремі періоди (гетьманування Д.Апостола, К. Розумовського) спостерігалися деякі поступки з боку царського уряду України.

Завдання для семінарського заняття:

1. Особливості політичного становища українських земель наприкінці ХVІІ – ХVІІІ ст..
2. Україна в часи правління І. Мазепи, І. Скоропадського, П. Полуботка.

3. Основні етапи української політики російського царизму. Політика Петра I щодо України. Перша ліквідація гетьманства.
4. Україна в період гетьманування Д. Апостола. Друга ліквідація гетьманства.
5. Остаточна ліквідація козацької державності.

Практичні завдання

6.1 Завдання на історичній карті

1. Показати територію Слобожанщини.
2. Показати гетьманські столиці Глухів і Батурин.
3. Показати територію Запорожжя, Запорізької Січі.
4. Показати й назвати держави-сусіди Гетьманщини у другій половині XVIII ст.
5. Показати територію Нової Січі.
6. Показати територію етнічних українських земель на період XVIII ст.
7. Показати українські землі, які ввійшли до складу Російської імперії.
8. Показати територію України, яка була приєднана до Польщі.

6.2 Дати відповіді на питання історичного диктанту:

1. В якому році гетьманом України став І.С. Мазепа?
2. В яких роках відбувалась Північна Війна?
3. В якому році був укладений Вічний мир з Польщею?
4. Як називалися статті, укладені І.Мазепою з російською владою?
5. В якому році відбувалась Полтавська битва, що стала переломною в ході Північної війни?
6. Як прізвисько кошового отамана Запорізької Січі, що підтримав І. Мазепу під час Північної війни?
7. Якими є роки гетьманування Д. Апостола?
8. Коли була створена перша Малоросійська колегія?
9. Хто вважається омтаннім гетьманом України?
10. В часи правління якого російського монарха була остаточно ліквідована козацька автономія?

6.3 Дати відповіді на тестові завдання:

1. Укажіть ім'я гетьмана Лівобережної України від 1687 р.:
  - а) Д. Многогрішний.
  - б) І. Мазепа.
  - в) І. Скоропадський.
2. Як називались статті, укладені цим гетьманом із російською владою:
  - а) Московські;
  - б) Коломацькі;
  - в) Решетилівські.
3. Як ім'я гетьмана у вигнанні, автора Пактів та конституцій прав і вольностей Війська Запорозького:
  - а) І. Скоропадський.
  - б) Й. Гладкий.
  - в) П. Орлик.
4. В якому році була проголошена перша Конституція України (Пакти та конституція прав і вольностей Війська Запорозького):
  - а) 1709 р.;
  - б) 1710 р.;
  - в) 1711 р.
5. В яких роках відбувалась Північна війна?
  - а) 1709-1721;

- б) 1700-1721;
в) 1704-1720.
6. Битва під Полтавою сталася:
а) у 1686 р.;
б) у 1687 р.;
в) у 1709 р.
7. Як називались адміністративно-територіальні та військові одиниці Гетьманщини:
а) воєводства;
б) полки;
в) намісництва.
8. Як ім'я фастівського полковника, який очолив повстання проти польсько-шляхетського панування на Правобережній Україні.
а) С. Іванович (Самусь);
б) А. Абазін;
в) С. Палій.
9. Як ім'я кошового отамана Запорозької Січі, який під час виступу І. Мазепи проти Петра І підтримав гетьмана.
а) І. Сірко;
б) П. Калнишевський;
в) К. Гордієнко.
10. Установіть відповідність між іменем гетьмана та подією, яка пов'язана з його правлінням:
1. Д. Многогрішний.
2. І. Самойлович.
3. І. Мазепа.
а) перехід на сторону Карла XII у 1708 році;
б) укладення Глухівських статей;
в) прийняття в 1674 році титулу гетьмана обох берегів Дніпра.
11. Установіть відповідність між прізвищами осіб і фактами з їхньої біографії:
1. П. Орлик.
2. С. Палій.
3. І. Мазепа.
а) керівник повстання на Правобережжі в 1702-1704 рр.;
б) обраний гетьманом у 1687 р.;
в) гетьман у вигнанні.
12. Установіть хронологічну послідовність подій.
а) Полтавська битва;
б) початок Північної війни;
в) початок повстання під проводом С. Палія.
13. Установіть хронологічну послідовність подій:
а) укладення угоди І. Мазепи з Карлом XII;
б) зруйнування Чортомлицької Січі;
в) зруйнування царськими військами Батурина.
14. До кожного завдання пропонується п'ять варіантів відповідей, серед яких лише три правильні.
Позначте причини національно-визвольної війни українського народу проти Речі Посполитої середини 17 ст.:
1. Посилення національного гноблення;
2. Обмеження прав козаків;
3. образа Б. Хмельницького польською владою;
4. Смерть польського короля;
5. Ополячення українського народу.

15. За формою правління держава Війська Запорозького була:
- а) конституційною монархією;
  - б) становою республікою, повновладним головою якої вважався виборний гетьман, а найвищим органом влади – загальнокозацькі збори;
  - в) абсолютною монархією, влада гетьмана передавалась у спадок.
16. Встановіть відповідність:
- а) ліквідація гетьманату; 1) 1783.
  - б) ліквідація Січі Катериною II; 2) 1775.
  - в) впровадження кріпосного права на Лівобережній Україні. 3) 1764.
17. Із перелічених заходів та реформ президента II Малоросійської колегії виберіть ті, здійснення яких означало ліквідацію ознак автономії України:
- а) ліквідація Запорозької Січі;
  - б) поділ гетьманщини на намісництва;
  - в) ліквідація полково-сотенного устрою;
  - г) перетворення козацьких полків на регулярні частини;
  - д) укладення Генерального опису Малоросії;
  - е) налагодження діяльності органів місцевої адміністрації.
18. Малоросійська колегія, створена Катериною II, управляла Україною:
- а) 1722-1727;
  - б) 1764-1786;
  - в) 1786-1792.
19. Укажіть ім'я російського державного діяча, який був президентом Другої Малоросійської колегії, генерал-губернатором Малоросії:
- а) Г. Потьомкін;
  - б) П. Румянцев;
  - в) К. Розумовський;
20. Орган, уперше створений у 1722 р. для управління українськими землями, що входили до складу Російської імперії:
- а) Правління гетьманського уряду;
  - б) Малоросійський приказ;
  - в) Малоросійська колегія.
21. Як ім'я останнього гетьмана України, призначеного царицею Єлизаветою Петрівною:
- а) Д. Апостол;
  - б) П. Полуботок;
  - в) К. Розумовський.
22. Укажіть ім'я наказного гетьмана (1722-1724 рр.), ув'язненого Петром I:
- а) П. Полуботок;
  - б) П. Орлик;
  - в) І. Скоропадський
23. К. Розумовський став останнім гетьманом України:
- а) у 1727 р.;
  - б) у 1734 р.;
  - в) у 1750 р.
24. Гетьманство в Україні було остаточно ліквідовано:
- а) у 1764 р.
  - б) у 1768 р.
  - в) у 1775 р.
25. Укажіть ім'я гетьмана, обраного після відновлення гетьманства в 1727 р.:
- а) Д. Апостол.
  - б) І. Мазепа.
  - в) П. Полуботок.

26. Як ім'я гетьмана Лівобережної України, обраного в 1708 р. після виступу І. Мазепи на боці Карла XII:
- І. Скоропадський.
  - Д. Апостол.
  - П. Полуботок.
27. Установіть відповідність між іменем гетьмана та стислою характеристикою його діяльності:
- Д. Апостол
  - І. Мазепа
  - П. Полуботок
  - І. Скоропадський
- наказний гетьман, був ув'язнений російським урядом через активну діяльність,;
  - гетьман, обраний після відновлення гетьманства в 1727 р.;
  - був гетьманом понад 20 років, відомий як активний меценат;
  - гетьман, обраний у Глухові у 1708 р..
28. Установіть відповідність між іменем гетьмана та угодою, укладеною ним із московським урядом:
- І. Самойлович.
  - І. Мазепа.
  - Д. Многогрішний.
  - Д. Апостол.
- Конотопські статті;
  - Глухівські статті;
  - Коломацькі статті;
  - Рішительні пункти.
29. Установіть хронологічну послідовність подій:
- початок гетьманства Д. Апостола;
  - початок діяльності Правління гетьманського уряду;
  - початок діяльності Першої Малоросійської колегії.
30. Установіть хронологічну послідовність подій:
- початок діяльності Другої Малоросійської колегії;
  - ліквідація Катериною II гетьманства;
  - початок гетьманування К. Розумовського;
31. Установіть хронологічну послідовність подій:
- початок роботи Першої Малоросійської колегії;
  - обрання гетьманом Д. Апостола;
  - обрання гетьманом І. Скоропадського.
32. Установіть хронологічну послідовність подій:
- ліквідація гетьманства в Україні;
  - введення в Україні намісництв;
  - видання “Жалуваної грамоти дворянству”.
33. Установіть хронологічну послідовність подій:
- введення губерній;
  - ліквідація козацьких збройних сил;
  - місія В. Капніста до Німеччини.
34. Укажіть заходи Катерини II, спрямовані на ліквідацію української автономії:
- відкрила перший український університет;
  - ліквідувала Запорізьку Січ;
  - ліквідувала козацькі збройні сили;
  - провела «Генеральний опис Малоросії»;
  - ліквідувала посаду гетьмана.
35. Укажіть заходи Петра I, спрямовані на ліквідацію української автономії:

1. ввів першу Малоросійську колегію;
2. запровадив кріпосне право;
3. ввів указ про заборону української закордонної торгівлі;
4. видав указ про дозвіл друкування книг українською мовою;
5. зруйнував Запорізьку Січ.

6.4 Вирішити задачу з історії:

Вирішіть дану задачу, підставивши замість букв цифри, які означають рік чи його фрагмент певної історичної події в певній послідовності. В результаті Ви отримаєте М, тобто дату, пов'язану з володінням Романовичами Росією.

$$((A-B) + C - (\underline{D-\Phi} + K)) + L = M$$

Н

A – В якому році був укладений Зборівський мирний договір?

B – Рік, в якому бів прийнятий Устав Володимира Мономаха.

C – Якого числа був проголошений Акт незалежності України?

D – В якому році відбулося запровадження християнства на Русі як державної релігії?

Φ – Рік утворення Київської Русі.

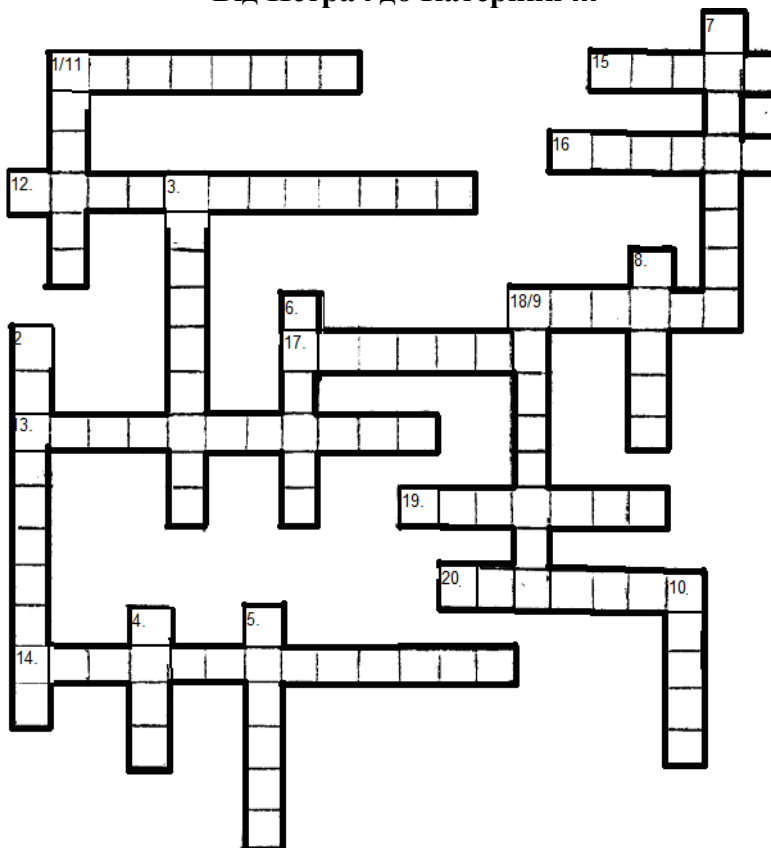
Н – Скільки держав об'єднались в Річ Посполиту?

K – Остання цифра року, в якому було прийнято “трактат про Вічний мир”

L – В якому столітті утворилась держава – Русь Аскольда?

6.5. Дати відповіді на питання кросворду:

Від Петра I до Катерини II.

По вертикалі:

1. Стиль у мистецтві.
2. Перша конституція України.
3. Назва Лівобережної України.
4. Російська імператриця, з якою пов'язана «Біронівщина».
5. Російський генерал, що знищив Запорізьку Січ.
6. Союзна держава України у боротьбі з Петром I.
7. Війна, яку Петро Перший вів за вихід до Балтійського моря.
8. Засновник Санкт-Петербурга.
9. Назва документа, що зруйнував Запорізьку Січ.
10. Місто – торговий центр Лівобережжя.

По горизонталі:

11. Острів, на якому перебувала одна із Січей.
12. Останній гетьман України.
13. Одиниця адміністративно-територіального поділу 80-х років 18ст.
14. Кошовий, який 25 років провів на Соловках.
15. Назва Московщини за Петра Першого.
16. Один із станів Гетьманщини.
17. Річка, з якою пов'язана Полтавська битва.
18. Гетьман, що вступив в союз зі шведським королем.
19. Орган управління на Україні, введений Петром Першим.
20. Столиця Лівобережної України за часів Мазепи.

Контрольні запитання

1. В чому полягають особливості політичного становища України наприкінці 17 ст.?
2. Як би Ви охарактеризували основні етапи української політики російського царизму?
3. Яку політику на українських землях проводила в цей час Річ Посполита?
4. В чому спільність і відмінність політики гетьманів І. Мазепи, І. Скоропадського, П. Полуботка?
5. При яких гетьманах відбувалось послаблення імперського тиску на Україну? Дати характеристику їх політики.
6. Які факти свідчили, що в другій половині 18 ст. відбулась остаточна ліквідація козацької державності?

Джерела

1. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.: Зб. док. і матер. – К., 1992.
2. Мазепа Іван. Листи Івана Мазепи. 1687–1691. – К., 2002.
3. Хрестоматія з історії України для студентів вузів. – К., 1993.
4. Яковлев А. Україно-московські договори XVII–XVIIIст./ А. Яковлев // УІЖ. –1993. – №4 –12; 1994. – №1.

Рекомендована література до теми семінару

1. Андрусак М. Гетьман Іван Мазепа як культурний діяч / М. Андрусак. – К., 1991.
2. Борисенко В.Й. Курс української історії. З найдавніших часів до XX століття / В. Й. Борисенко. – К. : Либідь, 1996. – 616 с. (лекції 5-8).
3. Голобуцький В.А. Запорізьке козацтво / В.А. Голобуцький. - К., 1994.
4. Дорошенко Д. Нарис історії України : в 2 т. / Д. Дорошенко. – К. : Глобус, 1991. – Т.1. – 1991. – 238 с.
5. Історичні постаті України. Історичні нариси. – Одеса, 1993.
6. Історія України в особах. IX - XVIII ст. – К., 1993, розділ "Козацька доба".
7. Каденюк О. С. Історія України : навч. посіб. / О. С. Каденюк. – К. : Кондор, 2008. – 408 с.
8. Мельник Л.Г. Маєтності та скарби Полуботків / Л.Г. Мельник // УІЖ, 2000. – №5.
9. Мельник Л.Г. Правління гетьманського уряду (1733-1735) / Л.Г. Мельник // УІЖ, 2001. – № 5.

10. Петровський В.В. Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі / В.В. Петровський, Л.О. Радченко, В.І. Семененко – Х., 2007.
11. Реєнт О. П.- Україна найдавнішого часу – XVIII століття: цивілізаційний контекст пізнання /О. П. Реєнт // Український історичний журнал. – 2012. – Вип. 6, (№507). – С. 185-194.
12. Слюсаренко А.Г.Історія української конституції / А.Г. Слюсаренко, М.В. Томенко. – К.,1993.
13. Смолій В.А. Запорізька Січ: виникнення,тенденції розвитку, ліквідація / В.А. Смолій // Наука і суспільство. –1988. –№ 4. – С. 28–31, 82–83.
14. Субтельний О. Мазепинці / О. Субтельний. – К.,1994.
15. Уривалкін О. М. Історія України від стародавніх часів до XXI ст. / О. М. Уривалкін, І. М. Конончук. – Ніжин : ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2003. – 260 с.
16. Черкашина Н. К. Історія України : від давніх часів до сьогодення : навч. посіб. / Н. К. Черкашина. – К. : ВД “Професіонал”, 2005. – 384 с.
17. Чухліб Т.В. Козацтво Правобережної України в міжнародних відносинах під час Північної війни 1700–1721 рр. / Т. В. Чухліб // Український історичний журнал. – 2011. – Вип. 1, (№ 496). – С. 4-33.
18. Шаров І. 100 видатних імен України / І. Шаров. – К.,1999.
19. Шевчук В. Козацька держава / В. Шевчук. –К.,1995.
20. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків: В 3-х т./ Д. І. Яворницький. – К.,1991. –Т.3.

ТЕМА 7 УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ

Після трьох поділів Польщі та ліквідації української автономії російською імператрицею Катериною II розпочався черговий бездержавний етап в історії України - Україна в складі Російської та Австрійської імперій. В черговий раз посилювались економічні, політичні, культурні утиски українських земель. Разом із тим бездержавне становище України стало однією з головних причин появи українського визвольного руху, що пройшов у своєму розвитку три етапи (фольклорний, культурний, політичний) і відомий в історії як українське національне відродження.

Завдання для семінарського заняття:

1. Геополітичні зміни в Європі в др. половині XVIII ст.. та їх наслідки.
2. Особливості соціально-економічних процесів на українських землях в складі Російської держави (кінець XVIII – перша пол. XIX ст.). Занепад кріпосницької системи.
3. Реформи 60-70-х р.р. XIX ст. та їх наслідки. Розвиток капіталістичних відносин.
4. Українські землі в складі Австрійської імперії (кінець XVIII – перша пол. XIX ст.). Реформи в Австрійській державі та їх наслідки. Становище українських земель в складі Австро-Угорської імперії в др. пол. XIX – на поч. XX ст..
5. Причини виникнення та основні етапи українського національного руху (на українських землях в складі Росії) в XIX - на початку XX ст.:
  - а) фольклорний етап;
  - б) культурницький етап;
  - в) політичний етап.
6. Українські землі в складі Австрійської імперії. Суспільно-політичний рух українців на західноукраїнських землях (фольклорний, культурницький, політичний етапи).

Практичні завдання

7.1 Завдання на історичній карті

1. Показати і назвати губернії Наддніпрянської України та їхні адміністративні центри.
2. Показати Королівство Галичини та Лодомерії, округ Буковину та українські жупи (комітати) Братиславського намісництва.

7.2 Дати відповіді на питання історичного диктанту:

1. В якому році відбувались I, II, III Поділи Речі Посполитої?
2. В якому році в Україні під владою Росії були утворені намісництва?
3. В якому році в Україні під владою Росії були введені губернії?
4. В якому році Кримське ханство було приєднано до Росії?
5. Внаслідок якого поділу Польщі Правобережжя увійшло до складу Росії?
6. В якому році було засновано Одесу?
7. Хто автор першої наукової праці з історії України?
8. Коли утворилось Кирило-Мефодіївське товариство?
9. В якому році було відмінено кріпацтво на українських землях в складі Австрії?
10. В якому році було відмінено кріпацтво на українських землях в складі Росії?
11. В якому році утворилась перша політична партія у Наддніпрянській Україні – РУП?

7.3 Дати відповіді на питання тестів:

1. В якому році відбувся перший поділ Речі Посполитої:
  - а) 1772;

- б) 1775;
в) 1781.
2. В якому році відбувся другий поділ Речі Посполитої:
а) 1776 р.;
б) 1778 р.;
в) 1793 р.
3. В якому році відбувся третій поділ Речі Посполитої:
а) 1793 р.;
б) 1795 р.;
в) 1798 р.
4. Приведіть у відповідність поділ Речі Посполитої і зміст подій:
а) перший – приєднання Правобережжя та Східної Волині до Росії;
б) другий – приєднання Західної Волині і Західної Білорусії до Росії;
в) третій – приєднання до Австрії Східної Галичини.
5. В Австрійській імперії було скасовано панщину, проголошено конституцію, скликано парламент унаслідок:
а) селянського руху під проводом Л. Кобилиці;
б) реформ Марії-Терезії та Йосифа II;
в) революції 1848 – 1849 р.р.
6. В якому році вийшла «Русалка Дністровая»:
а) 1835 р.;
б) 1837 р.;
в) 1846 р.
7. У якому регіоні відбулася описана нижче подія?
«У травні 1848 р. утворюється Головна руська рада, яка у своєму маніфесті висловила ідею розподілу регіону на дві провінції – польську та українську з окремими адміністраціями».:
а) Закарпаття;
б) Підляшшя;
в) Галичина.
8. Із перерахованих нижче прізвищ визначте активних діячів національного відродження на західноукраїнських землях на початку 19 ст.:
а) Д. Бантиш-Каменський;
б) о. І. Снігурський;
в) о. І. Могильницький;
г) М. Максимович;
д) о. Й. Левицький;
е) о. Й. Лозинський;
є) о. А. Добрянський;
ж) М. Лучкай;
з) М. Цертелєв;
і) І. Базилович;
ї) І. Велигорський.
9. В якому році була розпущена Головна Руська Рада:
а) 1850 р.;
б) 1851 р.;
в) 1852 р.
10. В якій державі Галичина була виділена в окремий коронний край «королівство Галичини і Лодомерії»:
а) у Речі Посполитій;
б) в Австрії;
в) у Литві.
11. Збірка «Русалка Дністрова» була видана зусиллями:

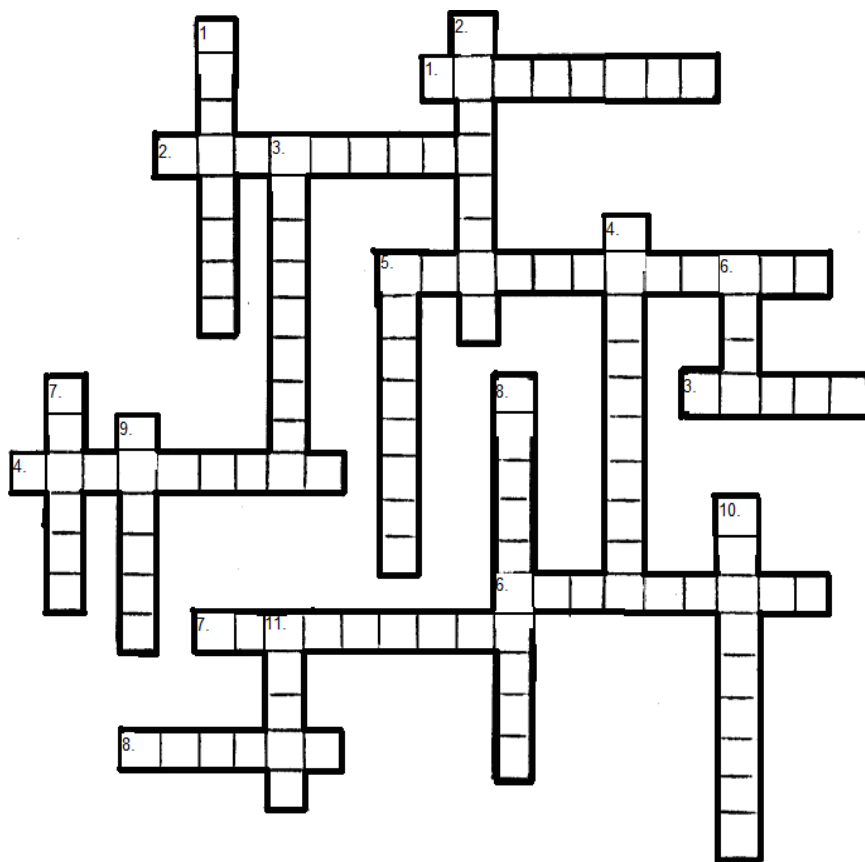
- а) гуртка «Руська трійця»;
б) Кирило-Мефодіївського товариства;
в) Головною Руською Радою.
12. У якому році остаточно скасовано кріпацтво в Східній Галичині:
а) 1848;
б) 1861;
в) 1831.
13. До складу гуртка «Руська трійця» входили:
а) І. Базилевич, М. Шашкевич, Я. Головацький;
б) М. Шашкевич, Я. Головацький, І. Вагилевич;
в) М. Костомаров, В. Білозерський, М. Шашкевич.
14. Як називалась організація, створена у 1848 р. у Львові греко-католицьким духовенством і українською інтелігенцією:
а) Союз вільних галичан;
б) Головна Руська Рада;
в) Рада Народова.
15. З якою метою було засновано товариство «Галицько-руська матиця»:
а) для видання дешевих книг і поширення їх серед народу з метою освіти;
б) для організації селянства на антифеодальну боротьбу;
в) для визволення українських земель з-під влади Австрії.
16. Установіть хронологічну послідовність подій:
а) вихід у світ «Русалки Дністрової»;
б) створення Головної Руської Ради;
в) придушення повстання під проводом Л. Кобилиці.
17. Виділіть етнічні українські регіони, які входили до Австрійської держави у XVIII – на поч. XIX ст.:
1. Правобережна Україна;
2. Закарпаття;
3. Східна Галичина;
4. Західна Волинь;
5. Південна Бессарабія;
6. Північна Буковина.
18. Устим Кармелюк був керівником:
а) Кирило-Мефодіївського братства;
б) «Київської козаччини»;
в) селянського повстання на Поділлі.
19. Хто був останнім кошовим Запорізької Січі:
а) І. Сірко;
б) П. Калнишевський;
в) Й. Гладкий.
20. В якому році перестала існувати Задунайська Січ:
а) 1778 р.;
б) 1825 р.;
в) 1828 р.
21. В якому році створено Азовське козацьке військо:
а) 1831 р.;
б) 1835 р.;
в) 1783 р.
22. Визначити роки існування Кубанського козачого війська:
а) 1860-1917 р.р.;
б) 1784-1918 р.р.;
в) 1831-1864 р.

23. Приведіть у відповідність назву міста і рік його заснування:
- а) Херсон – 1787 р.;
  - б) Катеринослав – 1778 р.;
  - в) Одеса – 1789 р.;
  - г) Миколаїв – 1794 р.
24. В якому році вийшов царський маніфест про приєднання Кримського ханства до Росії:
- а) 1783 р.;
  - б) 1781 р.
  - в) 1775 р.
25. В якому році вийшла “Жалувана грамота дворянству” Катерини II, згідно з якою українська старшина зрівнювалась в правах з російським дворянством?
- а) 1781 р.;
  - б) 1783 р.;
  - в) 1885 р.
26. Які промислові підприємства набули поширення у 18 ст.:
- а) цехи;
  - б) мануфактури;
  - в) фабрики.
27. Коли в Російській імперії розпочався промисловий переворот:
- а) кінець 18 ст.;
  - б) 30-ті роки 19 ст.;
  - в) 50-ті роки 19 ст.
28. Яка економічна галузь в Україні давала 80% цієї продукції від загальної кількості, виробленої у Російській державі?
- а) металургійна;
  - б) цукрова;
  - в) текстильна.
29. Коли відбувався рух “Київська козаччина”:
- а) 1855 р.;
  - б) 1856 р.;
  - в) 1857 р.
30. Коли відбувалось заворушення селян “Похід у Таврію за волею”:
- а) 1855 р.;
  - б) 1856 р.;
  - в) 1857 р.
31. Приведіть у відповідність реформу і рік її проведення в царській Росії:
- а) земська – 1861 р.;
  - б) судочинства – 1864 р.;
  - в) скасування кріпацтва – 1864 р.;
  - г) освітянська – 1870 р.;
  - д) міська – 1864 р.;
  - е) військова – 1864-1883 р.
32. В якому році у Російській державі була збудована перша залізниця:
- а) 1861 р.;
  - б) 1865 р.;
  - в) 1875 р.
33. Перша залізниця в російській Україні була збудована між містами:
- а) Київ-Львів;
  - б) Одеса-Балта;
  - в) Одеса-Миколаїв.
34. Приведіть у відповідність прізвища впливових підприємців України та галузі, які вони розвивали:

- а) Терещенки – вугільнодобувна;
  - б) Рудченки – харчова;
  - в) Войтенки – сільськогосподарське машинобудування;
  - г) Погуляйченко – харчова;
  - д) гірничозаводська – Алчевський.
35. В які переважно країни виїжджали українці наприкінці 19 - на початку 20 ст.:
- а) Канада;
  - б) США;
  - в) Польща;
  - г) Великобританія.
36. Установіть відповідність:
- 1. «Київська козаччина»;
  - 2. Утворення Кирило-Мефодіївського товариства;
  - 3. третій поділ Польщі;
- а) 1795 р.
  - б) 1855 р.
  - в) 1846 р.
37. Розташуйте події в хронологічній послідовності:
- а) скасування кріпосного права в Австрії;
  - б) селянський рух “Похід у Таврію за волею”;
  - в) повстання декабристів;
  - г) вторгнення армії Наполеона в Росію.
38. Розташуйте події у хронологічній послідовності:
- а) напад наполеонівської Франції на Російську імперію;
  - б) перехід козаків Задунайської Січі на бік Росії;
  - в) «Київська козаччина»;
  - г) Кримська війна.
39. До кожного завдання пропонується п’ять варіантів відповіді, серед яких лише три правильні.
- Укажіть ознаки зародження у першій половині XIX ст. капіталістичних відносин:
- а) розвиток товарно-грошових відносин;
  - б) розвиток кріпосницької мануфактури;
  - в) використання вільнонайманої робочої сили у сільському господарстві;
  - г) купівля-продаж землі;
  - д) економічне процвітання дворянських господарств.
40. Укажіть основні заходи столипінської аграрної реформи:
- а) організації еміграції селян;
  - б) зруйнування селянської общини;
  - в) закріплення селянами землі у приватну власність;
  - г) наділення селян землею без викупу;
  - д) переселення селян у малозаселені райони Сибіру, Середньої Азії, Північного Кавказу.

7.4 Дати відповіді на питання кросворду:

Україна під владою Російської та Австрійської імперій (кін. 18 – поч. 20 ст.).

По горизонталі:

1. Прізвище ватажка, який стояв на чолі повстання 1768 року проти польської шляхти. 2. Люди, які захоплювалися інтересами «хлопів». 3. Місто, яке стало головним об'єктом гайдамацького повстання 1768 року. 4. Династія, яка правила Австрійською імперією. 5. Останній король Речі Посполитої. 6. Рух, із якого виросло повстання 1825 р., так званих «декабристів». Цей же рух знайшов своє поширення на Україні. 7. Реформа, що відмінила кріпосне право. 8. Місто, яке стало одним із перших осередків інтелігенції, що народжувалась в Україні.

По вертикалі:

1. Прем'єр-міністр, який здійснив аграрну реформу. 2. Землі, які отримала Австрія після першого поділу Польщі у 1772 році. 3. Місто, де розпочалась перша російська революція. 4. Хто був представником і носієм руху за українське національне відродження першої чверті 19 ст.? 5. Товариство, яке заснували народовці у 1868 році. 6. Півострів, який опинився під протекторатом Росії внаслідок російсько-турецької війни 1768-1774 р. 7. Відомий український письменник, який почав свою діяльність у партії радикалів. 8. Один із засновників Кирило-Мефодіївського товариства. 9. Перший у Російській імперії український часопис. 10. Назва панцерника, на якому відбувся заколот 1906 р. в Одеському порту. 11. Місто, де було засновано Головну Руську Раду – першу легальну українську політичну організацію.

Контрольні запитання

1. Які наслідки для України мали три поділи Речі Посполитої та ліквідація Кримського ханства?
2. Які хронологічні рамки охоплює імперський період історії України?

3. Які факти свідчили про занепад кріпосницької системи та розвиток капіталістичних відносин у Росії і Австрії в першій половині 19 ст.?
4. В чому полягають основні причини виникнення українського визвольного руху, які основні етапи у своєму розвитку він пройшов?
5. Дати характеристику основних етапів українського національного Відродження на українських землях в складі Російської та Австрійської імперій.

Джерела

1. “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. – К., 1989.
2. Історія Русів / [пер. І. Драча ; вступ. ст. В. Шевчука]. – К. : Рад. письменник, 1991. – 318 с.
3. Кирило-Мефодіївське товариство: У 3 т. – К., 1990.
4. Хрестоматія з історії України для студентів вузів. – К., 1993.

Рекомендована література до теми семінару

1. Багалій Д.І. Історія Слобідської України / Д. І. Багалій. – Харків, 1993.
2. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до ХХ століття / В.Й. Борисенко. - К., 1996.
3. Дорошенко Д. Нарис історії України. В 2-х томах. Т.2. / Д.І. Дорошенко. - К., 1991.
4. Історія Русів / [пер. І. Драча ; вступ. ст. В. Шевчука]. – К. : Рад. письменник, 1991. – 318 с.
5. Історія України в особах: ХІХ–ХХст. / [І.Войцехівська (кер. авт. кол.), В.Абліцов, О. Божко та ін.]. – К., 1995.
6. Каденюк О. С. Історія України : навч. посіб. / О. С. Каденюк. – К. : Кондор, 2008. – 408 с.
7. Король В. Ю. Історія України : навч. посіб. / В. Ю. Король. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2005. – 496 с.
8. Остафійчук В.Ф. Історія України: Сучасне бачення: Навч. посібник / В.Ф. Остафійчук. – К., 2004.
9. Полонська-Василенко Н. Історія України. В 2-х томах. Т.2. / Н. Полонська-Василенко. - К., 1993.
10. Реєнт О.П. До проблеми скасування кріпосного права в 1861 р. / О.П. Реєнт // Український історичний журнал. – 2011. – Вип. 1. (№496). – С. 34-51.
11. Світлична В. В. Історія України : навч. посіб. / В. В. Світлична. – [4-те вид.]. –К. : Каравела, 2006. – 400 с.
12. Черкашина Н. К. Історія України : від давніх часів до сьогодення : навч. посіб. / Н. К. Черкашина. – К. : ВД “Професіонал”, 2005. – 384 с.
13. Шандра В.С. Генерал-губернаторства в Україні: ХІХ – початок ХХ ст. / В. С. Шандра. – К., 2005.
14. Шацилло В. К. Л.М. Жванко. Біженці Першої світової війни: український вимір (1914–1918 рр.) / В.К.Шацилло // Український історичний журнал. – 2012. – Вип. 6 (№507). – С. 209-214.
15. Шевчук В.П. Історія української державності: [Курс лекцій] / В. П. Шевчук, М. Г. Тараненко. – К., 1999.
16. Янишин Б.І. Народовці на рубежі 70-х – 80-х рр. ХІХ ст.: творення нової моделі політичної культури / Б.І. Янишин // УІЖ, 2001. - №6.

ТЕМА 8. УКРАЇНА В 20-30-х. Р.Р. ТА В РОКИ II СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Семінар присвячений розгляду подій в Україні у 20-30-х р.р. та в роки II світової війни. Період 1917-поч.20-х р.р. – це чергова спроба українських патріотів створити незалежну українську державу, яка завершилася поразкою, що пояснює перебування українських земель у 20-30 р.р XX ст. у складі різних держав (СРСР, Польща, Румунія, Чехословаччина). Лише після II світової війни на поч. 50-х р.р. завершився процес об'єднання українських етнічних земель в кордонах Радянської України.

Завдання для семінарського заняття

1. Наслідки національно-визвольних змагань українського народу (1917-1921 р. р.).
2. Національно-державне будівництво. Вхідження України до СРСР.
3. Соціально-економічні (НЕП, індустріалізація, колективізація) та культурні перетворення в Україні в 20–30-х р. р. Українізація та її наслідки. Утвердження тоталітарного режиму.
4. Західноукраїнські землі в 20-30-х р. р.
5. Українське питання в європейській політиці напередодні II світової війни.
6. Україна в роки II світової війни (причини війни, її характер, основні події і наслідки Великої Вітчизняної війни). Закінчення другої світової війни. Вклад України в розгром гітлерівської Німеччини та її сателітів.

Практичні завдання

8.1 Завдання на історичній карті

1. Показати українські губернії, які відходили під юрисдикцію Генерального секретаріату згідно з III Універсалом ЦР.
2. Показати й назвати держави-сусіди ЗУНР.
3. Показати кордони УСРР і українські території, які входили до її складу, після вступу до СРСР у 1922 р.
4. Показати всі українські етнічні землі, які не увійшли до складу УСРР.
5. Показати й назвати держави і республіки-сусідки УСРР.
6. Показати регіони, які увійшли до складу УРСР напередодні Великої Вітчизняної війни.
7. Вказати основні напрямки удару військ нацистського блоку згідно із планом “Барбаросса”.
8. Відобразити схему бойових дій на території України впродовж 1941-1942 р. р.
9. Продемонструвати територіально-адміністративний поділ України під час тимчасової нацистської окупації.
10. Відобразити схеми операцій Червоної Армії по визволенню України.

8.2 Дати відповіді на питання історичного диктанту:

1. Коли була утворена УЦР?
2. Коли був прийняті I-IV універсали ЦР?
3. Коли утворилась держава гетьмана П. Скоропадського, до якого часу проіснувала?
4. Коли утворилась Директорія, хто входив до її керівного складу?
5. Коли була проголошена політика НЕПу в Україні, яка її головна мета?
6. Які етнічні українські землі не увійшли до складу радянської України?
7. В якому році XIV з'їзд ВКП (б) прийняв курс на індустріалізацію?
8. В якому році почалась колективізація сільського господарства?
9. В якому році був прийнятий курс на українізацію?
10. До складу яких держав входили західноукраїнські землі у 20-30-х роках 20 ст.?
11. Коли був укладений пакт Молотова-Рібентроппа?
12. Коли розпочалась II світова війна?

13. Коли розпочалась Велика Вітчизняна війна?

14. Коли територія України була остаточно визволена від німецько-фашистських загарбників?

8.3 Дати відповіді на питання тестів:

1. Унаслідок перемоги Лютневої революції і повалення самодержавства в Росії утворилося двовладдя:

- а) Тимчасовий уряд;
- в) Радиробітничих і солдатських депутатів;

2. Головою Центральної Ради було обрано:

- а) В. Винниченка;
- б) С. Петлюру;
- в) М. Грушевського;

3. Згідно з IV Універсалом Центральної Ради уряд УНР отримував назву:

- а) Рада Народних міністрів;
- б) Тимчасовий уряд;
- в) Генеральний Секретаріат;
- г) Державний Секретаріат.

4. Важливу роль у створенні Центральної Ради відіграли такі партії:

- а) РСДРП(б);
- б) ТУП;
- в) УНП.
- г) РУП;
- д) УСДРП.

5. Бій, що відбувся 16 січня 1918 р. біля станції:

- а) Броди;
- б) Канів;
- в) Крути;
- г) Бахмач.

6. П. Скоропадський був проголошений гетьманом України на:

- а) Всеукраїнському з'їзді Рад;
- б) Всеукраїнському хліборобському з'їзді;
- в) Українському Національному Конгресі;

7. Національна Академія Наук України була створена в роки правління:

- а) Центральної Ради;
- б) гетьмана П. Скоропадського;
- в) Директорії.

8. Закон про 8 годинний робочий день був прийнятий в роки правління:

- а) Центральної Ради;
- б) гетьмана П. Скоропадського;
- в) Директорії.

9. До складу Директорії входили:

- а) М. Грушевський;
- б) С. Петлюра;
- в) О. Андрієвський;
- г) Д. Дорошенко;
- д) А. Макаренко.
- е) В. Винниченко;
- є) Ф. Швець.

10. На початку свого існування Центральна Рада виступала за:

- а) суверенітет України;
- б) національно-культурну автономію України;

- в) національно-територіальної автономії України.
11. Держава гетьмана П. Скоропадського мала назву:
- а) Українська народна республіка;
  - б) Українська Соціалістична Радянська республіка;
  - в) Гетьманщина;
  - г) Українська держава.
12. Розташуйте події в хронологічній послідовності:
- а) підписання мирного договору між УНР та країнами німецького блоку;
  - б) ухвалення Центральною Радою Конституції УНР;
  - в) перемога Лютневої демократичної революції;
  - г) проголошення незалежності УНР;
13. Радикальну течію в ОУН очолював:
- а) С. Бандера;
  - б) Я. Стецько;
  - в) Є. Коновалець;
  - г) А. Мельник.
14. Уряд Західноукраїнської Народної республіки мав назву:
- а) Рада Народних міністрів;
  - б) Тимчасовий уряд;
  - в) Генеральний Секретаріат;
  - г) Державний Секретаріат.
15. Президентом Карпатської України у березні 1939 р. було обрано:
- а) К. Левицького;
  - б) Є. Петрушевича;
  - в) А. Волошина.
16. Закарпаття було окуповане угорською армією:
- а) у березні 1939 р.
  - б) у вересні 1939 р.
  - в) у червні 1941 р.
17. Організацію Українських Націоналістів було засновано:
- а) у 1929 р.
  - б) у 1939 р.
  - в) у 1941 р.
18. Пакт Молотова–Ріббентропа підписано:
- а) 30 вересня 1938 р.
  - б) 23 серпня 1939 р.
  - в) 22 червня 1941 р.
19. Велика Вітчизняна війна розпочалася:
- а) 30 вересня 1938 р.
  - б) 22 червня 1941 р.
  - в) 1 вересня 1939 р.
20. Гітлерівський план «бліцкригу» було остаточно зірвано після перемоги радянської армії:
- а) на Курській дузі;
  - б) під Сталінградом;
  - в) під Москвою;
21. Проголошення Акту відновлення Української держави відбулося:
- а) 17 вересня 1939 р.
  - б) 22 липня 1942 р.
  - в) 30 червня 1941 р.
22. Друга Світова війна розпочалася:
- а) 30 вересня 1938 р.

- б) 22 червня 1941 р.
 в) 1 вересня 1939 р.
23. Радянсько-німецький договір про дружбу і кордони було підписано:
 а) 28 вересня 1939 р.
 б) 23 серпня 1939 р.
 в) 30 вересня 1938 р.
24. Початок корінному перелому в ході Другої світової війни було покладено:
 а) Сталінградською битвою;
 б) Битвою на Курській дузі;
 в) Битвою під Москвою.
25. Розташуйте у хронологічному порядку:
 а) проголошення ОУН–Б у Львові “Української держави”;
 б) повне визволення території України від німецьких загарбників;
 в) приєднання до СРСР Північної Буковини;
 г) напад сталінського СРСР на Польщу;
 д) напад гітлерівської Німеччини на СРСР;
 є) підписання радянсько-німецького договору «Про дружбу і кордони».
26. Розташуйте в хронологічному порядку:
 а) Битва на Курській дузі;
 б) Захоплення німцями Києва;
 в) Остаточне визволення України;
 г) Битва під Москвою;
 д) Визволення Сталіно;
 є) Сталінградська битва.
27. Велика Вітчизняна війна закінчилася:
 а) 1 вересня 1944 р.
 б) 9 травня 1945 р.
 в) 2 вересня 1945 р.
 г) 28 жовтня 1944 р.

8.4 Прокоментувати документ (уривок з твору В. Винниченка “Відродження нації”), вставивши пропущену інформацію:

Це й зробив .....Універсал, оголошений Центральною Радою ..... року. Він звучав так:

Народе український і всі народи України! ...

...Ти разом з братніми народами України поставив нас берегти права, здобуті боротьбою, творити лад і будувати все життя на нашій землі.... І ми, Українська Центральна Рада, твоєю волею, в ім'я творення ладу в нашій країні, в ім'я рятування всієї Росії, оповіщаємо:

До Установчих Зборів України вся власть творити лад на наших землях, давати закони й правити належить нам, Українській Центральній Раді, й нашому правительству —

.....

Ото ж оповіщаємо:

До території Народньої Української Республіки належать землі, заселені в більшості українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Остаточне визначення границь Української Народньої Республіки, як щодо прилучення частин Курщини, Холмщини, Вороніжчини, так і сумежних губерній і областей, де більшість населення українська, має бути встановлене по згоді зорганізованої волі народів.

Всіх же громадян сих земель оповіщаємо:

Віднині на території Української Народньої Республіки існуюче право власности на землі поміщицькі й інші землі нетрудових хазяйств сілсько-господарського значіння, а також на удільні, монастирські, кабінетські та церковні землі –.....

Признаючи, що землі ті єсть власність усього трудового народу й мають перейти до нього без викупу, Українська Центральна Рада доручає генеральному секретареві земельних справ негайно виробити закон про те, як порядкувати земельним комітетам, обраним народом, тими землями до Українських Установчих Зборів.

Праця робітництва в Українській Народній Республіці має бути негайно упорядкована. А зараз оповіщаємо:

На території Народньої Республіки України від сього дня встановлюється по всіх підприємствах ..... годин праці...

Оповіщаємо:

Віднині на землі Української Республіки смертна кара .....

Всім ув'язненим і затриманим за політичні виступи, зроблені до сього дня, як уже засудженим, так і незасудженим, а також і тим, хто ще до відповідальности не потягнений, дається ..... Про се негайно буде видано закон.

Суд на Україні повинен бути справедливий, відповідний духові народу.

Так само в Українській Народній Республіці мають бути забезпечені всі свободи, здобуті всеросійською революцією:.....

Український народ, сам довгі літа борючися за свою національну волю й нині її здобувши, буде твердо охороняти волю національного розвитку всіх народностей, на Україні сущих, тому оповіщаємо: що народам великоруському, єврейському, польському й іншим на Україні признаємо національно - персональну ..... для забезпечення їм права та свободи самоврядування в справах їх національного життя. Та доручаємо нашому Генеральному Секретарству національних справ подати нам у найближчій часі законопроект про національно-персональну.....

Громадяне! Іменем Народньої Української Республіки в федеративній Росії ми, Українська Центральна Рада, кличемо всіх до рішучої боротьби з усяким безладдям і руїнництвом та до дружнього великого будівництва нових державних форм, які дадуть великій і знеможеній Республіці Росії здоровля, силу й нову будучність. Вироблення тих форм має бути проведене на Українських і Всеросійських Установчих Зборах.

Днем виборів до Українських Установчих Зборів призначено .....року, а днем скликання їх - .....січня 1918 року.

Про порядок скликання Українських Установчих Зборів негайно видано буде закон.

У Києві ..... р.

8.5 Завдання на знання історичних персоналій

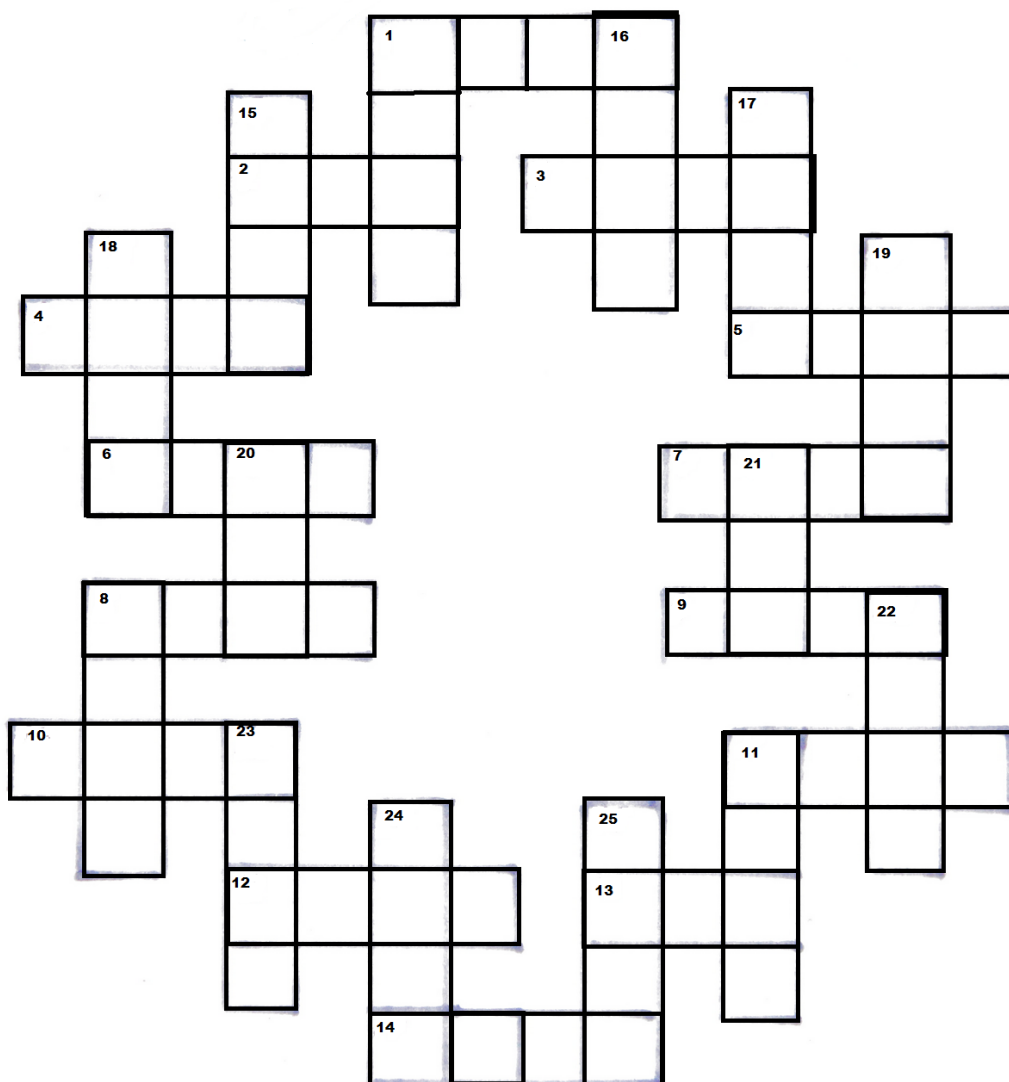
Спробуйте утворити логічні ряди з прізвищ українських діячів чи пов'язаних з історією України за ключовою ознакою їх діяльності.

Наприклад: Петлюра, Винниченко, Грушевський – діячі УНР.

Петлюра, Денікін, Жуков, Хрущов, Бандера, Гринько, Кирпонос, Голубкович, Зеров, Винниченко, Скрипник, А.С. Макаренко, Швець, Церетелі, Грушевський, Затонський, Львов, Андрієвський, Мілюков, Шацький, Керенський, Косинка, Коновалець, Антонович, Левицький, Косіор, Шумський, Гучков, Терещенко, Мельник, Садовський, Рокосовський, Стешенко, Єфименко, Корнілов, Конєв, Троцький, Алчевський, Войтенко, Єфремов, Буревій, Раковський, Петрушевич, Тимошенко, П'ятаков, Затонський, Каганович, Слабченко.

8.6 Дати відповіді на питання кросворду

Історія України в датах

По горизонталі: 1. Скасування кріпосного права. 2. Початок князювання Ігоря. 3. Акт злуки УНР і ЗУНР. 4. Введення Кримської області до складу УРСР. 5. Ліквідація гетьманства. 6. Об'єднання князем Романом Волинської та Галицької земель. 7. Виникнення «Головної Руської Ради». 8. Вперше в літописі згадується назва «Україна». 9. Вторгнення монголотатар на територію Галицько-Волинського князівства. 10. Білоцерківський договір Б. Хмельницького. 11. Діяльність Кирило-Мефодіївського братства. 12. Слободищенський трактат - угода Ю. Хмельницького з Польщею. 13. Рік загибелі князя Святослава Ігоревича. 14. Виникнення Запорізької Січі на острові Мала Хортиця.

По вертикалі: 1. Куруківська угода. 8. Люблінська унія. 11. Заснування Малоросійської колегії. 16. Третій поділ Польщі. 15. Визволення усієї території України від фашистів. 17. Проголошення ОУН Української держави у Львові. 18. Початок НЕПу. 19. Початок Визвольної війни. 20. Хрещення Київської Русі. 21. Початок князювання Олега. 22. Кінець Галицько-Волинського князівства. 23. Конституція Пилипа Орлика. 24. Бахчисарайський договір. 25. Указ про вільний вихід селян з общини. Початок столипінської аграрної реформи.

Контрольні запитання

1. Які факти свідчать, що протягом 1917-1920 років відбувався процес національно-державного відродження України? Які наслідки цього процесу?
2. В чому полягали основні завдання і наслідки здійснення в Україні НЕПу?
3. Як відбилось на становищі радянської України здійснення у 20-30-х роках масштабних соціально-економічних та культурних претворень, які наслідки вони мали?
4. Які факти свідчать, що в 20-х роках відбулось утвердження тоталітарного режиму, як це позначилося на становищі України?
5. В чому особливості становища західноукраїнських земель у 20-30-х роках ХХ ст..?
6. Яке місце займало українське питання у європейській політиці перед II світовою війною, в чому його суть?
7. Дати характеристику причин II світової війни, основних етапів Великої Вітчизняної війни, наслідків війни для України.

Джерела

1. Винниченко В. Відродження нації: Історія української революції: марець 1917 р.- грудень 1919 р. – Київ-Відень 1920. Репринтне відтворення видання 1920 року. К.: Вид-во політичної літератури України, 1990.
2. Голод 1921–1923 років на Україні: Збірник документів та матеріалів. – К., 1993.
3. Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. – К., 1990.
4. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К.: Знання України, 1991.
5. Грушевський М.С. Якої ми хочемо автономії і федерації. – К., 1917.
6. Документи трагічної історії України (1917–1927рр.)/ П.П. Бачинський.– К., 1999.
7. Дорошенко Д. І. Мої спомини про недавнє - минуле, (1914- 1920): (в 4 ч.) /Дорошенко Д. І.-2-е вид.- Мюнхен: Укр. вид., 1969.- 543 с.
8. Історія України: Документи. Матеріали: Посібник для студ. вищих закладів освіти, учнів та вчителів шкіл, ліцеїв, гімназій / В.Ю. Король (укл., коментарі). – К., 2002.
9. Міхновський М. Самостійна Україна. – К., 2003.
10. Петлюра С. Статті. Листи. Документи. – К., 1999.
11. Скоропадський П. Спомини. – К., 1992
12. Хрестоматія з історії України для студентів вузів / Б.І. Білик, Л.В. Дячук, Я.С. Калакура, С.М. Клапчук та ін. – К., 1993.

Рекомендована література до теми семінару

1. Бойко О.Д. Нариси з новітньої історії України (1985-1991) / О.Д. Бойко. – К., 2004.
2. Васюта І.К. Національно-визвольний рух у Західній Україні (1918-1938 рр.) / І.К. Васюта // УІЖ, 2001.- № № 5, 6.
3. Винниченко В. Відродження нації. У 3-х томах/ В.Винниченко. - К., 1990
4. Історія України ХХ – початку ХХІ століття / [П. П. Панченко, Н. П. Барановська, С. С. Падалка та ін.; за заг. ред. В. А. Смолія]. – К. : Знання, 2004. – 582 с.
5. Історія України / Керівник авт. кол. Зайцев Ю. – Львів, 1996.
6. Історія України Збірник тестових завдань [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/.
7. Історія України: Навчально-методичний комплекс для студентів гуманітарних факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка / За ред. проф. Г. Д. Казьмирчука. – К.: Логос, 2009. – 71 с.
8. Касьянов Г.В. Національні історії та сучасна історіографія: виклики й небезпеки при написанні нової історії України / Касьянов Г.В., Толочко О.П. //Український історичний журнал. – 2012. – Вип. 6, (№507).

9. Кульчицький С.В. Утвердження незалежної України: перше десятиліття / С.В. Кульчицький // УІЖ, 2001. -№ 2-4.
10. Малярчук Н.Г. Історія України. Збірник тестових завдань. – Донецьк, 2008. – 68 с.
11. Остафійчук В. Ф. Історія України: Сучасне бачення / В. Ф. Остафійчук. – К., 2004.
12. Передерій І. Г. В'ячеслав Липинський як співробітник першої української щоденної газети «Рада» (1908–1914 рр.) / І.Г. Передерій // Український історичний журнал. – 2011. – Вип. 1, (№496).
13. Піддубний І. А. Політичне життя українців Північної Буковини у перше міжвоєнне десятиліття (1918-1928) / І. А. Піддубний // УІЖ, 2001.- №5.
14. Сергійчук В. Що дала Україна світові / В. Сергійчук. – К. : ПП Сергійчук М. І., 2008. – 288 с.
15. Уривалкін О. М. Історія України від стародавніх часів до XXI ст. / О. М. Уривалкін, І. М. Конончук. – Ніжин : ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2003. – 260 с.
16. Черкашина Н. К. Історія України : від давніх часів до сьогодення : навч. посіб. / Н. К. Черкашина. – К. : ВД “Професіонал”, 2005. – 384 с.
17. Шноре Е. Латвійські та естонські дипломати про Голодомор в Україні / Шноре Е., Паавле І. // Український історичний журнал. – 2012. – Вип. 6, (№507).

ТЕМА 9. УКРАЇНА В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 40-Х-90-Х РОКАХ ТА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Семінар присвячений розгляду подій в Україні після завершення II світової війни і до сьогодення. При розгляді питань теми слід мати на увазі, що з середини 40-х років відбувся рід важливих у внутрішньому і зовнішньому планах подій для України: вона стала членом ООН, завершила відбудову народного господарства, зруйнованого під час війни. На початку 50-х років завершився процес об'єднання етнічних українських земель в кордонах радянської України. Важливі зрушення у всіх сферах життя відбулись в 50-х та середині 80-х років, пов'язані з політикою десталінізації та перебудови. Завершується вивчення курсу історії України розглядом питань становища України на сучасному етапі.

Завдання для семінарського заняття

1. Наслідки II світової та Великої Вітчизняної війни для України. Україна в системі міжнародних відносин після війни. Завершення об'єднання етнічних українських земель.
2. Україна в др. пол. 40 – на поч. 50-х р.р.
3. Україна після смерті Й. Сталіна. Політика десталінізації та її наслідки.
4. Політика перебудови та її наслідки. Розпад СРСР та наслідки цього процесу. Проголошення незалежності України.
5. Україна на сучасному етапі:
  - а) дипломатичне визнання України, її міжнародна політика;
  - б) формування багатопартійної системи в Україні;
  - в) соціальна політика в контексті нових реалій;
  - г) відродження історичної і культурної спадщини українського народу;
  - д) розвиток спорту в Україні;
  - е) духовне життя в Україні, міжконфесійні відносини.

Практичні завдання

9.1 Завдання на історичній карті

1. Показати етнічні українські землі які ввійшли до складу УРСР згідно договору з
2. Чехословаччиною.
3. Показати області УРСР, найбільш постраждалі від голоду 1946-1947р. р.

4. Показати територію України після 1954 і зазначити, яка область увійшла до УРСР після цієї дати.
5. Показати на карті області УРСР і їх центри.
6. Показати на карті центр Чорнобильської катастрофи.
7. Показати кордони незалежної з 1991 р. України і назвати її сусідів.

9.2 Дати відповіді на питання історичного диктанту:

1. В якому році й місяці Україна стала членом ООН?
2. Коли до складу України ввійшло Закарпаття?
3. Коли помер Й. Сталін?
4. Коли до складу України увійшов Крим?
5. Коли відбувся XX з'їзд КПРС?
6. Хто очолив ЦК КПРС з 1964 року?
7. Як називається процес у суспільно-політичному житті СРСР, що розпочався з середини 50-х років?
8. Як називається процес у суспільно-політичному житті СРСР, що розпочався з середини 80-х років?
9. Коли була прийнята Декларація про державний суверенітет України?
10. Коли був прийнятий Акт проголошення незалежності України?
11. Коли була прийнята Конституція України?

9.3 Дати відповіді на питання тестів:

1. Причини післявоєнного голоду в Україні:
  - а) посуха;
  - б) заборона присадибних ділянок та конфіскація реманенту;
  - в) надмірно високі і нереальні плани хлібозаготівель;
2. У травні 1945 р. уряди Радянського Союзу і Чехословаччини підписали договір про передачу до складу СРСР:
  - а) Закарпаття;
  - б) Галичини;
  - в) Бессарабії;
3. В. Сосюру було звинувачено в українському буржуазному націоналізмі за його твір:
  - а) «Червона зима»;
  - б) «Любять Україну»;
  - в) «Мазепа»;
4. Культ особи Сталіна був розвінчаний М.Хрущовим на:
  - а) XIX з'їзді КПРС у 1952 р.;
  - б) XX з'їзді КПРС у 1956 р.;
  - в) XXI з'їзді КПРС у 1957 р.
5. За що Й. Сталін критикував М. Хрущова, звинувативши його в “м'якотілості”:
  - а) намагання донести інформацію щодо голоду в більшості областей УРСР у 1946-1947 рр.;
  - б) щодо здійснення політики насильницької депортації кримських татар;
  - в) при проведенні чистки партійних кадрів.
6. Відмінність процесу радянзації західних областей України (1944-1950-ті рр.) від процесу радянської модернізації України (1929-1938 рр.) полягала в здійсненні:
  - а) відбудови народного господарства;
  - б) культурних претворень;
  - в) організації розвитку освіти.
7. До компетенції органів влади Української РСР у період “відлиги” були передані питання:
  - а) адміністративно-територіального устрою, формування бюджету республіки, розроблення республіканського законодавства про судоустрій і судочинство;
  - б) прийняття законодавчих актів у межах України;

- в) культури і освіти.
8. “Раднаргоспи”, створені в УРСР у 1957 р., - це:
- а) органи державного управління, утворені за територіальним принципом, що керували промисловістю та будівництвом у межах економічних районів;
  - б) різновиди колгоспів;
  - в) різновиди кооперативних спілок.
9. Одним із проявів політико-ідеологічної кризи радянської моделі розвитку України в 1970 - на початку 1980-х рр. є:
- а) поява концепції "розвиненого соціалізму" внаслідок усвідомлення нереальності побудови комунізму;
  - б) поява концепції існування єдиного радянського народу;
  - в) поява концепції випереджаючого економічного розвитку.
10. Хрущов прийшов до влади у:
- а) 1953 р.;
  - б) 1954 р.;
  - в) 1955 р.
11. Які процеси у суспільно-політичному житті зросли з розпадом СРСР:
- а) трудова міграція;
  - б) трудова еміграція;
  - в) смертність.
12. Перебудову розпочав:
- а) Л. Брежнев;
  - б) Ю. Андропов;
  - в) М. Горбачов.
13. Установіть послідовність набуття Україною членства в міжнародних організаціях.
- а) Співдружність Незалежних Держав;
  - б) Нарада (Організація) з безпеки та співробітництва в Європі;
  - в) Рада Європи;
  - г) Світова організація торгівлі.
14. Одне із завдань Української Гельсінської групи – це:
- а) ознайомлення української громадськості з Декларацією прав людини;
  - б) популяризація української мови;
  - в) популяризація української культури.
15. Яку позицію займало партійне керівництво УРСР на чолі з В. Щербицьким щодо перебудовчої політики М. Горбачова?
- а) офіційна підтримка курсу “перебудови”;
  - б) офіційне невизнання курсу;
  - в) індіферентне відношення.
16. Характерними рисами політичної системи у 1965-1985 рр. були:
- а) утвердження культу особи Л.Брежнева;
  - б) постійно зростаючий диктат центру в ідеологічних питаннях;
  - в) пом’якшення цензури;
  - г) фактичне перетворення КПРС в головний державний орган;
  - д) підміна справжнього народовладдя формальним представництвом працівників у радах народних депутатів;
  - е) згортання гласності;
  - ж) проведення демократичних вибори;
  - з) багатопартійність;
  - і) зростання масштабів бюрократичного апарату;
  - к) зростання активності громадських організацій.
17. Спроба державного перевороту в СРСР відбулася:
- а) 19-21 серпня 1991 р.

- б) 13-15 грудня 1991 р.
- в) 10-16 травня 1990 р.
- г) 18-25 квітня 1985 р.

18. Завершальний етап процесу переселення українського населення з території Лемківщини, Посяння, Підляшшя, Холмщини отримав назву:

- а) операція «Збруч»;
- б) операція «Вісла»;
- в) операція «Сян».

19. Ідеологія байдужого ставлення до національних традицій та культури, визнання пріоритету загальнолюдських цінностей має назву:

- а) шовінізм;
- б) націоналізм;
- в) космополітизм.

20. Формування території України в межах сучасних кордонів завершилося у:

- а) 1939 р.;
- б) 1954 р.
- в) 1945 р.
- г) 1947 р.

21. Вибух на Чорнобильській АЕС відбувся:

- а) 9 травня 1985 р.;
- б) 26 квітня 1986 р.;
- в) 1 травня 1987 р.;

22. Розташуйте в хронологічному порядку:

- а) ухвала Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет України;
- б) створення Української Гельсінської групи;
- в) спроба державного перевороту в СРСР;
- г) операція «Вісла»;
- д) доповідь М. Хрущова «Про культ особи та його наслідки»;
- є) вибух на Чорнобильській АЕС.

23. Всеукраїнський референдум на якому більшість громадян висловилися за незалежність України, відбувся:

- а) 24 серпня 1991 р.
- б) 16 липня 1990 р.
- в) 28 червня 1996 р.
- г) 1 грудня 1991р.

24. Закон “Про державну мову” було прийнято у:

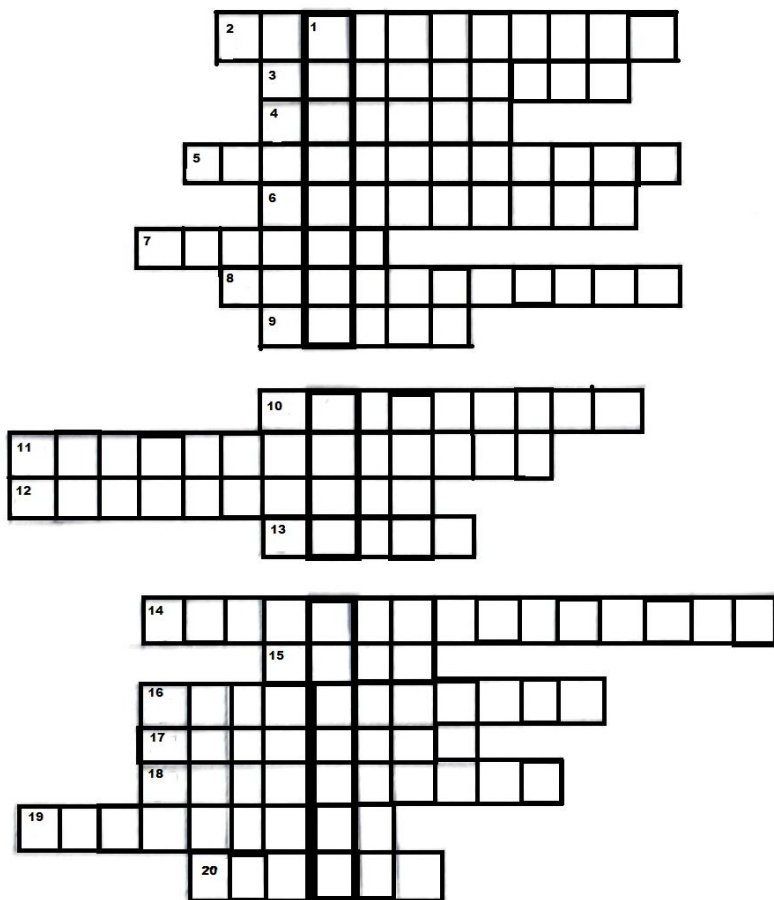
- а) 1989 р.
- б) 1990 р.
- в) 1991 р.

25. Першим президентом незалежної України став:

- а) Л. Кучма;
- б) В. Ющенко;
- в) Л. Кравчук;
- г) В. Чорновіл.

9.4 Дати відповіді на питання кросворду:

Кросворд на тему “КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ”

По вертикалі:

1. Єдиний орган законодавчої влади в Україні.

По горизонталі:

2. Повна незалежність держави від інших держав в її внутрішніх справах і зовнішніх відносинах.

3. Одна з ознак держави.

4. Один з державних символів України.

5. Принцип, що полягає у пріоритеті права щодо держави й її інститутів, політики, економіки тощо.

6. Один з нормативно-правових актів, що видає Кабінет Міністрів України.

7. Одна з гілок влади в Україні.

8. Основний закон України.

9. Нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили.

10. Глава держави в Україні.

11. Державна служба поза збройними силами чи іншими військовими формуваннями (невійськова).

12. Найвища форма народовладдя.

13. За Конституцією, носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні.

14. Форма правління в Україні.

15. Один з актів, що видає президент України.

16. Одна з виборчих систем (за порядком проведення).

17. Форма державного устрою в Україні.

18. Державна мова в Україні.

19. Особлива процедура притягнення до відповідальності вищих посадових осіб держави.

20. Один із елементів системи адміністративно-територіального устрою України.

Контрольні запитання

1. З яких причин почалась II світова війна, яку роль відіграла Україна у цій війні?
2. Коли завершилось визволення України від німецько-фашистських загарбників?
3. В чому основна причина голоду 1947 р.?
4. В чому полягали складнощі суспільно-політичного життя в Україні у післявоєнний час?
5. Коли завершився процес об'єднання всіх етнічних українських земель в кордонах УРСР?
6. Хто започаткував процес десталінізації, які це мало наслідки для України?
7. Внаслідок яких подій розпався СРСР?
8. Коли Україна стала незалежною?
9. Які основні напрями зовнішньої політики України в сучасних умовах?
10. В чому полягає складність політичного життя в Україні?

Джерела

1. Акт проголошення незалежності України. Прийнятий Верховною Радою України 24 серпня 1991 року / Голос України. - 1991, №165.
2. Голодомори в підрадянській Україні: Праці членів Асоціації дослідників голодоморів в Україні. – К., 2003.
3. Декларація про державний суверенітет України. Прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року / Голос України. -1990, №127.
4. Історія України: Документи. Матеріали: Посібник для студ. вищих закладів освіти, учнів та вчителів шкіл, ліцеїв, гімназій / В.Ю. Король (укл., коментарі). – К.,2002.
5. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. - К., 1996.
6. Хрестоматія з історії України для студентів вузів / Б.І. Білик, Л.В. Дячук, Я.С. Калакура, С.М. Клапчук та ін. – К., 1993.

Рекомендована література до теми семінару

- 1.Бойко О.Д. Нариси з новітньої історії України (1985-1991) / О. Д. Бойко. – К., 2004.
- 2.Історія України ХХ – початку ХХІ століття / [П. П. Панченко, Н. П. Барановська, С. С. Падалка та ін.; за заг. ред. В. А. Смолія]. – К. : Знання, 2004. – 582 с.
- 3.Історія України ХХ- поч. ХХІ ст. /За заг. ред. В.А.Смолія. – К., 2004.
4. Історія України /Керівник авт. кол. Зайцев Ю. – Львів, 1996.
- 5.Касьянов Г. В. Національні історії та сучасна історіографія: виклики й небезпеки при написанні нової історії України / Касьянов Г.В., Толочко О.П. //Український історичний журнал. – 2012. – Вип. 6, (№507). – С. 4-24.
- 6.Кудряченко А. І. Дослідження з проблематики всесвітньої історії у сучасній Україні / А. І. Кудряченко // Український історичний журнал. – 2011. – Вип. 1, (№ 496). – С. 180-194.
- 7.Кульчицький С. В. Утвердження незалежної України: перше десятиліття / С. В. Кульчицький. – УІЖ, 2001. -№ 2-4.
- 8.Литвин В. Україна : два десятиліття “застою” / В. Литвин. – К. : Видавничий дім “Лі-Терра”, 2004. – 256 с.
- 9.Набока С.В. Процес перебудови в СРСР. Україна на шляху до незалежності (1985–1991): Матеріали й методичні рекомендації до лекції курсу «Історія України» для студентів гуманітарних факультетів. – К.,2008.
10. Остафійчук В.Ф. Історія України: Сучасне бачення: – К.: Знання, 2004.
11. Сергійчук В. Що дала Україна світові / В. Сергійчук. – К. : ПП Сергійчук М. І., 2008. – 288 с.

12. Уривалкін О. М. Історія України від стародавніх часів до ХХІ ст. / О. М. Уривалкін, І. М. Конончук. – Ніжин : ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2003. – 260 с.
13. Черкашина Н. К. Історія України : від давніх часів до сьогодення : навч. посіб. / Н. К. Черкашина. – К. : ВД “Професіонал”, 2005. – 384 с.
14. Шноре Е. Латвійські та естонські дипломати про голодомор в Україні / Шноре Е., Паавле І. // Український історичний журнал. – 2012. – Вип. 6, (№507). – С. 85-94.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Предмет історії України.
2. Історіографія як наука про розвиток історичних знань.
3. Джерела вивчення історії України.
4. Наукова періодизація і характеристика основних етапів української історії.
5. Початок людського суспільства та його еволюція на території України.
6. Трипільська культура.
7. Кочові народи на півдні України.
8. Залізний вік на території України. Кіммерійці.
9. Скіфо-сарматський період історії України.
10. Антична колонізація в Північному Причорномор'ї/
11. Перший, другий, третій суспільні поділи праці та наслідки цих процесів.
12. Проблема етногенезу східних слов'ян.
13. Перші письмові згадки про слов'ян. Формування гілок слов'янства.
14. Перші державні утворення слов'ян на території України.
15. Утворення Київської Русі.
16. Загальна характеристика Київської Русі.
17. Основні теорії походження Київської Русі.
18. Норманський фактор в історії України.
19. Перші київські князі, їх внутрішня та зовнішня політика.
20. Християнізація Русі та її значення.
21. Реформаторська діяльність Володимира Великого.
22. Господарство Київської Русі.
23. Культура Київської Русі.
24. Еволюція політичного устрою Київської Русі. Причини політичної децентралізації Русі.
25. Історичне значення та проблема спадщини Київської Русі.
26. Галицьке та Волинське князівства в кінці XI – XII ст. Утворення Галицько-Волинської держави.
27. Етапи політичної історії Галицько-Волинської держави.
28. Внутрішня і зовнішня політика Данила Галицького.
29. Історичне значення Галицько-Волинської держави.
30. Українські землі у складі Великого князівства Литовського.
31. Боротьба за збереження незалежності Литовського князівства. Вітовт.
32. Наступ Польщі на українські землі. Утворення Речі Посполитої.
33. Московські змагання за українські землі (кінець XV – початок XVI ст.).
34. Соціально-економічні та політичні передумови виникнення українського козацтва.
35. Запорізька Січ. Реєстрове козацтво.
36. Виникнення братств, їх роль в історії України.
37. Етнічні процеси в Україні (XV – XVI ст.). Формування української народності.
38. Брестська церковна унія 1596 року та її історичне значення.
39. Українські міста у XIV – XVI ст. Поширення магдебурзького права.
40. Утворення Кримського ханства. Відсіч турецько-татарської агресії.
41. Видатні гетьмани козацької України (характеристика одного за вибором).
42. Військове мистецтво українського козацтва.
43. Побут, звичаї, традиції запорізького козацтва.
44. Участь українського козацтва в європейському політичному житті XVII – XVIII ст..
45. Причини, характер та періодизація національно-визвольної війни 1648-1676рр.
46. Формування української державності в ході національно-визвольної війни 1648-1676рр.
47. Програма Богдана Хмельницького щодо побудови української козацької держави та її реалізація.
48. Березневі статті: умови і правове значення.

49. Постать Б.Хмельницького в українській історії. Оцінки діяльності.
50. Україна після смерті Б.Хмельницького. Гетьмани І.Виговський та Ю.Хмельницький.
51. Період Руїни в історії України. "Вічний мир" та його наслідки для України.
52. Гетьмани доби Руїни
53. Гетьманування П. Дорошенка. Причини поразки української національно-визвольної війни 1648-1676рр. та її історичне значення.
54. Гетьман І.Мазепа: оцінки діяльності.
55. Конституція П.Орлика та її історичне значення.
56. Українська політика Петра І. Наступ Росії на українську автономію.
57. Україна в часи правління Д. Апостола.
58. Соціально-економічний розвиток України у XVIII ст.
59. Становище українських земель під владою Речі Посполитої у XVIII ст..
60. Українська політика Катерини II. Ліквідація Гетьманщини.
61. Геополітичні зміни в Україні в II пол. XVIII ст.
62. Сутність українського національного відродження XIX ст., його передумови та етапи.
63. Початок національно-духовного відродження в Наддніпрянській Україні.
64. Кирило-Мефодіївське братство. Т.Г.Шевченко.
65. Національно-визвольний рух в Наддніпрянській Україні в II пол. XIX ст. (громадівський рух).
66. Національно-визвольний рух в Західній Україні в I пол. XIX ст.
67. Національно-визвольний рух в Західній Україні в II пол. XIX ст.
68. Утворення перших політичних партій в Україні.
69. Економічний розвиток українських земель у складі Росії в першій половині XIX ст.
70. Криза кріпосницького господарства в Росії. Реформи 60-70-х рр. XIX ст. і Україна.
71. Модернізація економіки України в II пол. XIX ст
72. Аграрна політика П.А.Столипіна в Україні, її наслідки.
73. Етнічні процеси в Україні. Проблема формування української нації.
74. Історія української еміграції.
75. Україна в роки I світової війни.
76. Західноукраїнські землі в складі Австрійської імперії (кінець XVIII – поч. XIX ст.)
77. Вплив подій революції 1848 року на західноукраїнські землі.
78. Економічний розвиток західноукраїнських земель в др. пол XIX ст.
79. Заснування Української Центральної Ради, її соціальна база і програма.
80. I і II Універсали Центральної Ради.
81. III Універсал Центральної Ради. Проголошення УНР.
82. Проголошення радянської УНР. Війна більшовиків проти Центральної Ради.
83. IV Універсал Центральної Ради.
84. Українська держава гетьмана П.Скоропадського.
85. Директорія УНР, її склад, внутрішня та зовнішня політика.
86. Проголошення Західноукраїнської Народної Республіки. Акт Злуки українських земель.
87. Уроки і наслідки української національно-демократичної революції 1917-1920 рр.
88. Боротьба за встановлення радянської влади в Україні та її наслідки.
89. Українське національно-культурне відродження 1920-х років.
90. Соціально-економічні перетворення в Україні на основі НЕПу.
91. Сталінська політика індустріалізації.
92. Колективізація українського села. Голодомор 1932-1933 рр.
93. Тоталітаризм як явище світового порядку, його суть і особливості в Радянському Союзі.
94. Масові репресії 30-х рр. в Україні, їх наслідки.
95. Становище західноукраїнських земель в 20-30-і рр. XX століття.
96. Українське питання в європейській політиці напередодні II світової війни.
97. Радянсько-німецькі договори 1939р. і західноукраїнські землі.
98. Напад Німеччини на СРСР. Початковий період війни.

99. Німецький окупаційний режим і антинацистський опір в Україні.
100. Визволення України від німецьких загарбників. Закінчення другої світової війни. Вклад України в розгром гітлерівської Німеччини і її сателітів.
101. Україна в системі міжнародних відносин після другої світової війни. Возз'єднання українських земель.
102. Труднощі відбудовчого періоду в Україні. Голод 1946-1947 рр.
103. Суспільно-політичне життя в Україні наприкінці 40-х на поч. 50-х рр. Сталінські репресії.
104. Спроби лібералізації суспільно-політичного життя України у II пол. 50-х – I пол. 60-х рр. Шестидесятники.
105. Дисидентський рух в Україні.
106. Перебудовчі процеси в СРСР. Зростання суспільно-політичної активності населення України наприкінці 80-х – на поч. 90-х рр.
107. Україна на сучасному етапі. Дипломатичне визнання України, її міжнародна політика;
108. Формування багатопартійної системи в Україні.
109. Соціальна політика в контексті нових реалій.
110. Відродження історичної і культурної спадщини українського народу.
111. Розвиток спорту в Україні.
112. Духовне життя в Україні, міжконфесійні відносини.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко О. Д. Нарис з новітньої історії України. – (1985 – 91 р. р.) / О. Д. Бойко. – К. : Кондор, 2004. – 357 с.
2. Бойко О.Д. Історія України / О. Д. Бойко. – К. : Академвидав, 2007. – 688 с.
3. Гончарук П. С. Історія України з найдавніших часів до початку ХХ століття : навч. посіб. / П. С. Гончарук. – [друге вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 528 с.
4. Греченко В. А. Історія України. Модульний курс : навч. посібник / В. А. Греченко. – Х. : Торсінг плюс, 2009. – 384 с.
5. Гудзь В. В. Історія України : підручник [для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / В. В. Гудзь. – К. : Видавничий Дім “Слово”, 2003. – 616 с.
6. Історія України : навч. посібник [для студентів неісторичних спеціальностей] / [кер. авт. кол. Лях Р. Д.]. – Донецьк, 1998. – 396 с.
7. Історія України ХХ – початку ХХІ століття / [П. П. Панченко, Н. П. Барановська, С. С. Падалка та ін.; за заг. ред. В. А. Смолія]. – К. : Знання, 2004. – 582 с.
8. Історія України. Нове бачення : в 2 т. / [під ред. В. А. Смолія]. – К. : Україна, 1995. – Т.1. – 1995. – 350 с.
9. Історія України. Нове бачення : в 2 т. / [під ред. В. А. Смолія]. – К. : Україна, 1996. – Т.2. – 1996. – 494 с.
10. Історія України: Навчально-методичний комплекс для студентів гуманітарних факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка / За ред. проф. Г. Д. Казьмирчука. – К.: Логос, 2009. – 71 с.
11. Кормич Л. І. Історія України від найдавніших часів і до ХХІ століття / Кормич Л. І., Багацький В. В. –Харків : Одиссей, 2000. – 480 с.
12. Юрій М. Ф. Історія України : навч. посіб. / М. Ф. Юрій. – К. : Кондор, 2004. – 252 с.